

Kódolt üzenet?
A JELENÉSEK KÖNYVE
Az ítélet hirdetője vagy a kegyelem hírnöke?

Titkos könyv-e a Jelenések könyve?

A Jelenések könyve a kereszténység önismeretének fontos mércéje. Belőle az egyház Isten által feltárt valósága ismerhető meg. Kenneth Strand, a jeles Újszövetség-kutató a Jelenések könyve szerkezetéről írott könyvének azt a címet adta: „A menny nyitott ajtaja.” (Ann Arbor Publishers, Inc. Worthington Oh. 1970) De miért ez a tudományos könyvhöz első látásra nem illő cím? Az egyház története során a legtöbb Bibliával foglalkozó kutató az emberiség történetének jövőjét, a világ végét vélte kiolvasni a könyvből. A görög apokalipszisz szó hiába jelent kijelentést, vagy a fátyol eltávolítását, mégis mindenki a jövőre vonatkozó titkot kereste benne. Kenneth Strand rövid, de tudományos szempontból fontos könyvének bevezetőjében, rögtön elárulja a különös cím okát. Ő a Jelenések könyve 4. fejezet első versét tartja a könyv kulcsának. Így szól ez a vers: *„Ezek után láttam, hogy íme, nyitva van egy ajtó a mennyben, és az előbbi hang, amely olyan volt, mint egy trombitaé, beszélt velem, és így szólt: 'Jöjj fel ide, és megmutatom neked azokat, amiknek meg kell történniük.'* Eszerint a Jelenések könyve Istennek olyan kinyilatkoztatása, amelyben a történeteket a próféta a mennyből, a menny értékrendjének látószögéből nézi. Ez nem csupán a jövő eseményeinek sora, hanem az Isten szemével látott történelem. Ha a kereszténység hiszi, hogy az ember Isten képére és hasonlatosságára teremtett lény, akinek az életét megrontotta a bűn, akkor könnyű belátni, hogy az embernek szüksége van erre a másik „képsíkra”. Történelmünket, életünket fontos felülnézetben is látni ahhoz, hogy el ne tévedjünk. Ennek a másféle látásmódnak a meghirdetése volt a próféták feladata. Üzenetük nem csupán az emberek kíváncsiságát elégítette ki, hanem eligazítást, útmutatást adott a változó világ eseményei között.

A Biblia egésze prófétai ihletettséggű iratgyűjtemény. Már az ószövetségi írások összegyűjtői és alkotói – a próféták is – ezt a jellegzetes, az egész világra kitekintő történelemszemléletet első képviselői voltak. Ezért van az, hogy az Ószövetség nem egy nép hősi múltjáról szóló mítosz, hanem kritikus, realista szellemben megfogalmazott iratok egymást kiegészítő, harmonikus gyűjteménye. Valóban Isten szemével, felülnézetben látott történet. A Jelenések könyve sem más. Ez a könyv a Biblia

legfiatalabb irata, melynek írója ismerte a Szentírás többi könyvét és ezirányú ismereteit tudatosan fel is használta.

Kezdjük az elején! Mózes első könyvének első tizenegy fejezete egy látomás a múltból, az emberi életre vonatkozó legfontosabb ismeretekről: a teremtésről, a bűnesetről, a bűn rontásáról a teremtett világ és az ember életében. A Biblia végén is egy prófétai látomás áll, de most már nem az emberi élet indulásáról, hanem a megváltott ember célba érkezésének reménységéről. A teremtés párhuzamba állítható az újjáteremtéssel; az elveszett Éden a csodálatos szépségű, új Jeruzsálemmel, a bűneset a Bárány győzelmével a bűn felett. Jézus Nőé napjairól beszélt, az özönvíz ítéletének előképe volt. Már az újszövetségi szerzők is úgy tudták, hogy az utolsó ítélet megtisztítja a földet a bűn és a halál minden szenvedésétől. Az ember építette Babel, vagyis Babilon leomlik, és azok lesznek a győztesek, akiket a Bárány magának elpecsételt. Ez a Jelenések könyvének a Biblia elején olvasható östörténetre adott válasza. A célba érkezés reménysége nélkül értelmetlen lenne a Szentírás.

Ebben a könyvben Jánossal együtt minket is vendégül hív az a mennyei hang, aki a szeretett tanítványt megszólította. Nekünk is mennyei látást akar adni, mert e nélkül elveszítenénk hitünk alapjait és vele együtt reménységünket. Nem a világtörténelem eseményeit akarja előre jövendölni, hanem a világtörténelem lényegét, az Isten és a Sátán, a jó és a rossz között folyó nagy küzdelem törvényszerűségeit akarja tudatosítani bennünk. Ez szükséges ahhoz, hogy mindennapi életünkben el tudjunk igazodni, dönteni tudjunk. Tudnunk kell, hogy az ajtó ma is nyitva van. Ma is lehet látni, ennek a könyvnek a segítségével, hogy egyéni, közösségi vagy akár világtörténeti méretű cselekedeteinket milyen erők motiválják. Ez a könyv nem álmodozni tanít, hanem önmagunkat kritikusan látni. Életünknek, kereszténységünknek tévútjait leplezi le. Ítéld, hogy reménységünk a valóság talajára épüljön. Ezért nem elhanyagolható függeléke ez a könyv a Bibliának.

Sokszor elhangzik, hogy apokaliptikus korban élünk. Bárcsak igaz lenne! Az apokalipszis nem félhomályt, hanem lelepleződést jelent. Bárcsak az Isten igéje által biztosított „felülnézet” segítségével mélyére látnánk mindazoknak a természeti, társadalmi, lélektani és szociális eseményeknek, amelyeknek árnyékában lassan elhalunk a félelemtől és rettegünk a földet fenyegető többi csapástól (v.ö. Luk 21, 26). A mai kereszténység éppen azért lett erőtlenséggé, gyenge, mert hitének valóságalapjait veszítette el. Ezért kopott meg a reménységünk, ezért lett a hitünk személyes bizalom helyett egyre jobban elértéktelenedő doktrínákba vetett hit. A kereszténységnek újra a reménység vallásává kell lennie, ezért van szükségünk mennyei látásra. Ezért kell ezt a könyvet felfedezni, amely nem a végpusztulást jövendöli, hanem a jó, a szép, az evangélium célba érkezésének óriási himnusza.

Ez a könyv nem tud ebből a csodálatos mennyei tárházból minden kincset előbányászni. A szerző azt a célt tűzte ki maga elé, hogy a történettudomány, az irodalomtörténet eszközeivel bevezesse az olvasót ebbe a csodálatos kincsestárba. Történeti, irodalomtörténeti kulcsot akar adni az Olvasó kezébe ahhoz, hogy jobban értse ezt az évszázadokon át méltatlanul elfeledett és érthetetlennek tartott művet. Ha vissza akarunk találni a ma is működő köznapi kereszténységhez, szükségünk van erre a kulcsra.

Egy könyv a történelemben

A próféta soha nem az időn túli világból szól hozzánk, nem is a messzi jövőről vagy az elképzelt múltból beszél. Ő Isten kinyilatkoztatását tolmácsolja, ami mindig úgy jön létre, hogy a világ teremtő Ura belép a mi világunk tér és idősíkjába, és cselekedni kezd. Ezért minden bibliai könyvet a kora magyaráz, és ez rögtön két veszélyforrást rejt magában. Az egyik az, ha oknyomozó történeti műnek tartjuk a Szentírás könyveit, a másik pedig az, amikor egy mágikus, misztikus csodakönyvet akarunk látni benne. A Biblia nem varázskönyv, de nem is történeti monográfia. Az a kor, az a világ tükröződik benne, amiben az isteni kinyilatkoztatás megtörtént.

Domitianus (Kr. u. 81–96) császár uralkodásának utolsó éveiben írta meg a Jelenések könyvét János próféta. Ezt már a második században feljegyezte erről a különös könyvről Ireneusz (+ 202?) Ez nem csupán tudománytörténeti megállapítás, hanem a ránk maradt könyv tartalmának egyik kulcsa is. A Domitianus kori állapotokból értjük meg azt, hogy Isten miért éppen akkor és úgy nyilatkozott meg, ahogyan a könyv ezt tartalmazza. Az időtlen, örökkévaló Isten mindig valami nagyon is kézzelfogható ok miatt lép be a mi világunkba, ugyanakkor megszólalásának mindig örökkévaló célja is van. A tanulság, a tanítás soha nem lokális csupán, hanem globális üzenet, amelyben felsejlenek a változó világ törvényszerűségei.

A Jelenések könyvét a szerző hét kisázsiai gyülekezetnek címezi, akiknek sorsa és története az egyháztörténelem tükre. Jellemző tulajdonságaik, magatartásuk, tapasztalataik a történelem során újra ismétlődő modelljei a keresztény életfolytatásnak, tükrei Isten vezetésének. A gyülekezetek üldözéstől szenvednek. A növekvő császárkultusz egyre nagyobb gondot jelent számukra, hiszen hitük nem osztható meg a világteremtő Isten és a földi kis-istenek között. Nem véletlen, hogy a Jelenések könyvének fő tárgya: a hatalom kérdése. A Biblia szerint minden hatalmat Istentől kapunk és minden

hatalommal neki kell elszámolnunk. Ez a történelem végső logikája. A könyv írója száműzetésbe kerül Patmosz szigetére – ami ma festői szépségű kirándulólé hely –, de az ókorban kopár, terméketlen börtönsziget volt, Efézustól mintegy 90 kilométerre délnyugatra. Innen ír János, itt tárja fel előtte Isten a történelem titkát.

Domitianus császár uralkodásának vége felé íródott a könyv. Érdekes egy kicsit közelebbről is megismerkedni a császárral, aki a Flaviusok családjából származott. A korabeli történetírók sem tudnak olyan jó tulajdonságairól beszámolni, mint a munkaszeretet, az intelligencia, a realitásérzék, vagy cselekvőkészség. Inkább hiu ember volt, mint Néró, önző és gőgös. Mániákusan gyanakodott mindenkire, s aki egyszer gyanús lett, azt igyekezett a legrövidebb úton eltávolítani. Pedig apja, Vespasianus, feddhetetlen jellemű uralkodó volt. Bátyja, Titus is kiváló ember, akit mindenki tisztelt. Domitianust csak bátyja korai halála juttatta hatalomhoz. Könnyelmű életvitelével már fiatal korában rossz hírnévre tett szert. Alattvalói sem tisztelték. Suetonius – Hadrianus császár tudós levéltárosa, az első századi udvari pletykák kiváló ismerője – „A caesarok élete” című művében így írt róla. „Uralkodása kezdetén mindennap órák hosszára bezárkózott, s nem csinált egyebet, csak legyeket fogott, és tühegyes íróvesszőjére tűzdelte őket; ezért Vivius Crispus arra a kérdésre, van-e a császárnál odabent valaki, azt a nem is képtelen választ adta, hogy még csak egy légy sem.” (Gaius Suetonius Tranquillus: A caesarok élete. Bp. Magyar Helikon 1975. 337-338.). Apja és bátyja a kormányzás közelébe sem engedték, még a hadseregben sem alkalmazták.

Kr. u. 81. szeptember 24-én lett császár és kezdettől fogva diktátorként uralkodott. Eltökélte magában, hogy az Augustus által kezdeményezett diarchiának – ez a császár és a szenátus közös uralkodási formája – véget vet, és korlátlan egyeduralmat vezet be a birodalomban. Ennek ellenére a római arisztokrácia miatt nem sokra becsülte. Szemükben nem volt több, „mint egy címek nélküli parnevű, a vidéki üzér unokája, egy győzelmes hadvezér kevésbé sikerült öccse.” (Henri Daniel-Rops: Az apostolok és vértanúk egyháza, I. kötet. Fordította: Víz László. Bp. 1989, 174. old.) Ezért aztán a császár rettegett az ellene folytatott névtelen epigramma háborútól, gyanakodott a filozófusokra és az értelmiségiekre. Kitétette a szenátusból azokat, akik ellenkezni mertek vele és megbízható talpnyalókat ültetett be helyükbe. Reggeltől estig viselte a cézároknak hatalmi jelvényét, a bíbor szegélyű tógát, noha ezt korábban csak különleges alkalmakkor öltötték magukra. A ránk maradt feliratok szerint először a történelemben önmagát „a legszentségesebb fejedelemnek” (sacratissimus princeps) nevezte, és valóban isten gyanánt mutogatta magát.

Uralkodásának első évtizedében elérte, hogy gyűlöletes lett a neve Rómában és az egész birodalomban. A 90-es évek elejétől egymást érték az ellene kirobbant lázadások. Többek között a legjelentősebb északi tartomány, Felső-Germánia is fellázadt ellene L. Antonius Saturnius vezetésével. Ezt még sikerült a cézárnak nagy áldozatok árán leverni. Azért, hogy elterelje magáról a figyelmet, értelmetlen hadjáratokat szervezett jelentéktelen ellenfelekkel szemben, és ezeket öndicsőítésre alkalmas, hatalmas diadalmenetekkel fejezte be. Seregnyi olyan intézkedést hozott, melyekkel saját kultuszát próbálta erősíteni. Az értelmetlen kiadások miatt gyorsan kimerülő államkasszát a kegyvesztett nemesek és a gazdag polgárok ellen lefolytatott koncepciós pereinek vagyonekborzásaiból próbálta feltölteni. Hitvány és megvesztegethető feljelentők pedig, mindig akadtak. Ezért így jellemezte Suetonius Domitianus uralkodását: „Uralkodói gyakorlatában, hol ilyenek, hol olyannak mutatkozott, természetében a bűn és az erény egyforma arányban keveredett, végül minden erénye bűnné változott: amennyire feltételezhető, rablónak, természetét meghazudtolva, a nyomorúság tette, kegyetlenné pedig, a rettegés” (i. m. 338).

Az ő uralkodásának idején következett be a második legjelentősebb keresztényüldözés. Az első Néro uralkodása alatt érte a római gyülekezetet, amikor 64 júliusában Róma nagy része a tűz martaléka lett. A nép azzal gyanúsította a császárt, hogy ő volt a gyújtogató, Néro pedig a keresztényeket vádolta ezzel. Domitianus keresztényellenessége is nyilvánvaló. Bátyját, a Jeruzsálemet elfoglaló és földig romboló Titust is túlszárnyalva gyűlölte a zsidókat, súlyos adókat (fiscus Judaicus) vetett ki rájuk, amit hitük megalázása miatt a Capitolium-i Jupiter számára kellett befizetniük. Ez ugyanolyan mértékű és formájú volt, mint az a rituális adó, amit a zsidók annak idején, a jeruzsálemi templom fenntartására fizettek. Az első század során a zsidók Rómában gazdasági hatalmuknál fogva, jelentős befolyásra tettek szert. Számos képviselőjük bejáratos volt a császári udvarba. Tudjuk, hogy Bereniké, a heródeszázi hercegnő, vagy a jeles történetíró, Josephus Flavius, szívesen látott vendég volt a császári háznál. Domitianus ezen a gyakorlaton akart változtatni.

Uralkodása alatt Gamáliel és Rabbi Akiba, az akkor élő legtekintélyesebb zsidó bölcsek, a szinedrion két másik képviselőjével együtt küldöttségben jártak a császárnál, hogy kegyetlen intézkedéseinek visszavonására rávegyék, de eredménytelenül. A zsidó módon élők, így a keresztényeket is büntették, ha akadt olyan, aki feljelentette őket. Ilyen ember pedig, ha másért nem, akkor haszonlesésből mindig akadt. A császár elsősorban Rómát akarta megtisztítani a kereszténységtől. A ránk maradt források szerint például a 95.-ben kivégeztetett Flavius Clemens konzul, és felesége Flavia Domitilla, akiket előbb Rómából száműztek, szintén keresztények voltak.

Uralkodásának érdekes epizódja, hogy egyrészt politikai félelemtől, másrészt kapzsiságtól hajtva kinyomozta Jézus még élő rokonait, arra gondolva, hogy ezek dúsgazdag emberek, és így elfogatásukkal bőséges zsákmányra tehet szert. Rómába hurcoltatta Zóhert és Jakabot, akik Jézus Júdás nevű testvérének leszármazottai voltak. Ez a Júdás talán a Bibliában található Júdás levelének a szerzője. Találkozójukat a császárral Hegessziposz így jegyezte le: „Meggördezte tőlük, vajon Dávid leszármazottai-e, ők pedig bevallották. Akkor azt kérdezte tőlük, hogy milyen földbirtokaik vannak, vagy mennyi vagyonnal rendelkeznek. Erre ők azt felelték, hogy kettőjüknek összesen, csak kilencezer dénárjuk van, és abból egyaránt a fele mindegyiküké. Azt is mondták, hogy ez nem ezüstben van nekik, hanem csak harminckilenc plethronnyira becsült (kb. 39 holdnyi) földben, amelyet maguk művelnek, hogy az adót is kifizethessék belőle, és magukat is fenntartsák. Azután megmutatták a kezüket is, melyek tanúskodtak róla, hogy maguk művelik a földet: bőrük durva volt, tenyerük pedig, kérges az állandó munkától.” (Eusebiosz: Egyháztörténet. III. 2o. 2-3. Ford. Baán István. Bp. 1983. 116. old.) Miután Isten országáról elmondták, hogy az mennyei ország és nem földi, és ez csak a világ végén valósul meg, amikor Jézus dicsőségesen visszatér, a vagyonra éhes császár „semmi ítéletre méltót nem talált bennük, hanem mint közönséges embereket, megverette őket”, majd elzavarta a császári udvarból.

A növekvő elnyomás minden istenfélő embert arra indított, hogy gondolkozzék azon, Isten világkormányzó hatalma hogyan érvényesül ezen a világon, ahol az emberek visszaélnék a hatalommal. Az előirt császárkultusz árnyékában ez nem elvont teológiai kérdés volt, hanem az egyistenhívő emberek mindennapi megpróbáltatása. Az első század végén a kereszténység legerősebb bázisa Kis-Ázsiában volt, ahol János is élt. A lázongásoktól, és hatalma meggyengülésétől állandóan rettegő császár a provinciákat szigorú ellenőrzés alatt tartotta. Ez különösen igaz volt a virágzó és gazdag kis-ázsiai tartományokra, ahol a kereszténység terjedése, sőt virágzása, igencsak nyugtalanította a császárt. Domitianus ezt úgy próbálta ellensúlyozni, hogy magát – először a történelemben – „Úrnak és Istennek” (Dominus et Deus) nevezte. Erről Suetonius is ír. Uralkodása alatt a talpnyaló prokuratorok így kezdték leveleiket: „Urunk és Istenünk így parancsolja...” Uralkodásának végén már sem írásban, sem szóban nem is szólította senki sem másként. Suetonius szerint „a Capitoliumon arany és ezüstsobrokat állítanak neki, azt is meghatározott súlyban. Bolthajtásokat és diadalíveket négyes fogattal és győzelmi jelvényekkel, akkorákat és annyit építtetett Róma szerte minden kerületben, hogy valaki egyszer felírta az egyikre: Elég volt” (A caesarok élete, Budapest, 1975, 347).

Kis-Ázsiában rosszabb volt a helyzet. Amit a puritán szellemű rómaiak megelégettek, azon a Nagy Sándor óta a császárokat istenítő, pompakedvelő kisázsiaiak szívesen túltettek. A keresztények

nem voltak a császárok ellenségei. Pál leveleiig visszanyúló hagyománya van annak, hogy a keresztények szerint az uralkodónak engedelmeskedni kell. Néró alatt, valamikor Kr. u. 57–58 táján Pál ezt írta a rómaiaknak: *„Minden lélek engedelmeskedjék a felettes hatalmoknak, mert nincs hatalom mástól, mint Istentől, ami hatalom pedig van, az az Istentől rendeltetett. Aki tehát ellene szegül a hatalomnak, az az Isten rendelkezésének áll ellen; akik pedig ellenállnak, azok ítéletet vonnak magukra”* (Róm 13,1–2).

Miért volt akkor baj a keresztényekkel? Miért kezdték üldözni Kis-Ázsiában Krisztus követőit? Ők nem szerveztek lázadást a császár ellen, de megtagadták azt, hogy Domitiánust úrnak és istennek mondják és így tiszteljék. Ez a cím, hitük szerint, egyedül csak Jézus Krisztust illette meg. János evangéliuma ezt a felismerést alapozta meg. Az evangélium elején Nátánaél így tett hitet Jézus mellett: *„Mester, te vagy az Isten Fia, te vagy Izrael királya!”* (Jn 1,49). Az evangélium végén a hitetlenkedő Tamás, miután tapasztalta, hogy Jézus valóban feltámadott, így vallja meg őt: *„Én Uram, és én Istenem!”* (Jn 20,28). Az első század keresztényei hitük lényegét abban látták, hogy az Úrból, az én személyes Uram lett és Istenből, a Mindenható, az én Istenem. Ezzel a hitvallomással konkurált az önfelmagasztaló császár címe.

A Jelenések könyvének az volt a célja, hogy az üldözést, nyomorúságot jelentő megpróbáltatás idején, eligazítsa a kis-ázsiai keresztényeket. János Pátmoszról, a börtönszigetről ír, ahová – most is képletesen fogalmaz – *„...az Isten igéjéért és Jézus bizonyágtételéért”* (Jel 1,9) került. Különös szimbolikus nyelvet használ, ami a gyülekezet tagjai számára jól érthető volt, de a kívülállóknak nem. Aki ma gondosan tanulmányozza a könyvet, az egyetért Henri Daniel-Rops (1901–1965) véleményével: *„Az Apokalipszis olvasása – a grandiózus szimbólumok nyelvezetén történő megszólalásokon keresztül – feltárja az első század végén uralkodó tragikus atmoszférát, amelyben ezen túl a kereszténység egyre csak növekedni fog a szünet nélküli fenyegetettség állapotában, és mintegy a saját vérében menetelve. Ez pedig az a viszony, amely a keresztény hit és a közhatalom gyanakvását egyre inkább magára vonó vallásos nonkonformizmus között kezd kialakulni, mivel írva van, hogy: megölik mindazokat, akik nem borulnak le a vadállat szobra előtt (Jel 13,15), és végül ez az ellentét, amely bizonyos keresztény elemekben tudatosulni kezd azzal a Rómával szemben, aki tisztátalanságának boráival lerészegíti a világot, és ruháit a hívek vérében áztatja (Jel 17,2–6. és 18, 24)”* (Henri Daniel-Rops: *Az apostolok és a vértanúk egyháza*, I. köt., Ford: Víz László, Budapest, 1989, 177).

Az utolsó tanítvány iratai

Egy írásmű megértésének másik fontos kulcsa az író személye. Nemcsak a kor tükröződik egy-egy alkotásban, hanem az a személyiség is, aki azt létrehozta. Az ő felfogásán keresztül tudjuk értelmezni a múlt üzeneteit. A Biblia nagy része szóban született, vagy legalábbis a leírt szöveg mögött mindig kitapintható egy olyan háttér, ami a szóbeli közlésformát tételezi fel. Az Ótestamentum nagy része a nép kollektív emlékezetének tükré, a próféták beszédeinek summája, sokáig szóban őrzött bölcsességének, költészetének Isten által alkotott, csak később lejegyzett, írott formája. Az Újszövetségben az evangéliumok sem individuális alkotások, amelyben az evangélisták a saját Jézussal kapcsolatos élményeit olvashatjuk, vagy valamiféle Krisztus életrajzot. Ezek igehirdetésszerű iratok. Ugyanezt tapasztalhatjuk az apostoli levelek esetében is, ahol a levélből mindig prédikáció lesz, vagyis az irodalmi formából az istentiszteletre emlékeztető liturgikus formula.

A Jelenések könyve – más. János, az író, a megszólított gyülekezetektől távol van a száműzetésben, ahonnan az Istentől kapott üzenetet csak rejtjelezve lehet a címzettekhez eljuttatni, hiszen ők éppen úgy illegalitásban élnek, mint a könyv írója. Ezt az alapvetően más helyzetet tükrözi a Jelenések könyvének bevezetője is, ami eltér a többi ó- vagy újszövetségi irat bevezetéséről. *„Ez Jézus Krisztus kinyilatkoztatása, amelyet Isten adott neki, hogy közölje szolgálóival mindazt, aminek hamarosan meg kell történnie, és amelyet angyalával elküldve kijelentett szolgálójának, Jánosnak. Ő pedig bizonyosságot tett Isten igéjéről és Jézus Krisztus bizonyágtételéről; mindenről, amit látott. Boldog, aki felolvassa, és boldogok, akik hallják ezeket a prófétai igéket, és megtartják azt, ami meg van írva bennük: mert az idő közel van”* (Jel 1,1–3).

Ebben a rövid bevezetőben szinte minden lényeges információ megtalálható, ami a megértés szempontjából fontos. Jánost az írásműhöz egészen más kapcsolat fűzi, mint egy apostoli levél íróját, vagy egy evangélistát, annak ellenére, hogy írt levelet is, meg evangéliumot is. Ez Jézus Krisztus kinyilatkoztatása, amit nem elprédikált, elmondott, hanem csupán leírt János. Ő csak beáll az Istentől induló kijelentés-láncba, mint írődeák. Ezért nem fér bele ebbe a műbe az ő személyes véleménye, tanácsa; melyek a leveleiben, vagy akár az evangéliumban is megjelennek. Akkor felmerül a kérdés: Ennek ellenére mégis fontos az, hogy, Jézus Krisztus miért pont Jánost választotta írődeákjának?

János, a nevéhez kapcsolódó írásművekben mindig rejtőzködött, vagy úgy, mint „a szeretett tanítvány” (Ján 13,23; 19,26; 20,2; 27,7.20), vagy úgy, mint „a presbiter”, vagyis magyarul „az” öreg, ami talán beceneve lehetett a kis-ázsiai gyülekezetekben (2Jn 1; 3Jn 1). Első levelében nem is nevezi

meg magát, hanem csak leírt tapasztalataiból lehet őt megismerni. Itt, a Jelenések könyvében viszont négyszer is megnevezi magát (1,1.4.9. 22,8). Miért? Azért, mert nincs miért háttérbe vonulni a szerzőnek. Ő itt tanú, aki, mint a kis-ázsiai gyülekezetek előtt jól ismert személy, csak arról vall, amit Krisztus rábizott, aminek a leírására felszólította: „*Amit látsz, írd meg egy könyvben, és küldd el a hét gyülekezetnek...*” (Jel 1,11). Isten, az utolsó élő tanítvánnyal küld üzenetet, eligazítást ad és ezzel reménységet a lét nehéz kérdéseivel küzdő gyülekezetnek.

Ki is volt János? Ez a szép jelentésű név (Johanán = az ÚR kegyelmes), gyakran előfordult a palesztinai zsidók körében, főként az előkelőbb családokban. A makkabeusok között erre Johannész Hürkanosz a példa. A közkedvelt Oniasz (héberül Honia) név is gyakori volt Jézus századában. Keresztelő János mellett még az egyik főpapot is Jánosnak hívták (ApCsel 4,6). Péter apjának is ez volt a neve (Jn 1,46; 21,15–17; Mt 16,16). A Biblia ránk maradt feljegyzései alapján körülbelül Kr. u. 15-ben születhetett Jeruzsálemben, papi arisztokrata családban. Pontosán ismeri az arám fogalmakat (Messiás, Kéfás, rabbi, Tamás, az iker stb.), sőt a már régen nem létező jeruzsálemi helyneveket is (Siloám, Gabbatha, Bethesda, Kedron, stb.). Nagyon pontosan ismeri a Jeruzsálemhez kötődő ünnepi szokásokat, szertartásokat és a vallásos rítusokat. A qumráni és a samaritánus szokások ismeretében is járatos. Mindezt a tudást Jeruzsálem pusztulása után már nem gyűjthette össze ilyen részletességgel. Ezért sokan megkülönböztetik a Zebedeus fia Jánostól, Jakab testvérétől, a galileai halásztól, akinek életéről, Jézus mellett szerzett tapasztalatairól sokat hallunk. M. Hengel szerint evangéliumában, leveleiben „a galileai parasztok és halászok szegényszaga” nem érződik (Die Johanneische Frage. Tübingen, 1993, 306–307). Ő volt a „mennydörgés fia”. Ez viszont nem jelenti azt, hogy Jézushoz, a tanítványi körhöz semmilyen kapcsolat nem fűzte, hiszen mind az őt ránk maradt írásból egyértelműen látszik, hogy szemtanúként beszél. Ő lehetett a „szeretett tanítvány”, aki a szemtanúk közül utoljára, úgy Kr. u. 100 körül halhatott meg, talán Efézusban.

János, Keresztelő János mozgalmához csatlakozott, innen került Jézus követői közé egészen fiatalon. Pontosán ismerte Jézus jeruzsálemi tevékenységét, a nagyhét eseményeinek is részese volt. Valószínűleg szorosabb kapcsolatban volt Fülöppel, akinek neve csak a tanítványi listákban (Mt 10,3; Mk 3,16; Lk 6,14; ApCsel 1,13) fordul elő, de János evangéliumában feltűnően sokat szerepel (Jn 1,43–46.48; 6,5.7; 12,21.22; 14,8.9). Az evangélium azt tükrözi, hogy írója a módosabb társadalmi osztályhoz tartozott. A bemutatott hét messiási csodából, csak kettő játszódik szegényebb környezetben, és csak az evangélium végén olvasunk arról, hogy a tanítványok – halászok (21,1–14). Ellenben Jézust királyi hivatalnokok (4,46–54), vagy Nikodémus, a Szanhedrin tagja látogatja meg

(3,1–21; 19,39). Jézusnak gazdag barátai vannak Betániában, akik vendégül látják. (11. fejezet) Ebből viszont az következik, hogy a jeruzsálemi hellenista kultúrájú zsidókhöz is közel állt. (ApCsel 6,1–8; 5) Az utolsó vacsora alkalmával Jézus „kebelén pihent”, vagyis közvetlen Jézussal szemben heveredett le a vacsoráló asztalhoz, s így Jézus szomszédja volt (13,26). Ő kérdezte meg Péter buzdítására, hogy ki az a tanítványok közül, aki majd Jézust elárulja (13,24–25).

Lehet, hogy az evangélium írója papi származású volt, esetleg a papi arisztokráciához tartozott. Ő lehet az a „másik tanítvány” 18,16 szerint, aki a főpap ismerőse volt és bemehetett nagycsütörtök éjjelén a főpap udvarába, sőt bevihette magával Péter is. Az ógyházi hagyomány is tud arról, hogy János „az” öreg (preszbüterosz) papi családba tartozott. Az efézusi Plükratész püspök Rómába írt levelében azt írja róla, hogy „a homlokkötőt a fején viselte” és „pap volt”. Ezért lehetett ott a szentasszonyokkal a kereszt alatt. Ő volt Jézus kereszthalálának szemtanúja. Az evangélium fontos feljegyzése az, hogy Jézusnak nem törték el a csontját, „hanem az egyik katona lándzsával átszúrta az oldalát, amelyből azonnal vér és víz jött ki. Aki pedig látta ezt, az tesz róla bizonyosságot, és az ő bizonyágtétele igaz, és ő tudja, hogy igazat mond, hogy ti is higgyetek” (Jn 19,34–35). Ez az eskü alatt vallott bizonyágtevés, különösen a Jézus testi halálát tagadó gnosztikusokkal szemben volt fontos. Jézus rábízta az édesanyját (19,26), ő az a „másik tanítvány”, aki a magdalai Mária tudósítására – miszerint a sírt nem takarja a kő –, Péterrel együtt odafut, és ő látja meg először azt is, hogy Jézus sírja üres és először ő hisz (20,2–8). A második csodálatos halfogáskor ő ismeri fel Jézust a parton (21,7), és Péter másodszori elhívása után ő kapja azt az ígéretet, hogy még egyszer megláthatja Jézust, aki beszél vele (21,20–23). A Jelenések könyve ennek az ígéretnek a beteljesítése.

A jánosi iratok írója az ötvenes években a hellenista zsidó-keresztényekkel együtt, vagy az után, elhagyhatta Jeruzsálemet és Kis-Ázsiában, Efézusban telepedett le, ahol jelentős tanítványi kör vehette körül, hiszen ő volt az utolsó szemtanú, akivel Jézus együtt járt, aki Jézus tanítványi köréhez tartozott. Euszebiosz (295–339) szerint Domitianus üldözését „még megérte” és „arra ítélték, hogy Pátmosz szigetén lakjon, mert tanúságot tett az isteni Igéről” (III. 18. 1. Baán István ford. i. m. 114). A Jelenések könyve szerzőjének ezért kellett az apokaliptika rejtjeles nyelvén írni. János, az öreg, jól választotta meg azt a „kódot”, amit a gyülekezetek vezetői, és a tanítványok egyaránt jól értettek. A Jelenések könyvére vonatkozó legrégebb híradások is erre az érdekes helyzetre utalnak.

A legrégebbi közülük Papiász hieropoliszi püspöké, aki két Jánosról emlékezett meg. Ezt írta Euszebiosz tanúsága szerint: „Ha valaki azzal jött oda hozzám, hogy ő még beszélt a presbiterekkel, tőlük a presbiterek mondásai után érdeklődtem: mit mondott András, és mit mondott Péter és Fülöp,

Tamás, Jakab, mit János vagy Máté, vagy más valaki a tanítványok közül. Mit mondott Arisztion vagy a presbiter János, az Úr tanítványai, én ugyanis azt tartottam, hogy nincsen akkora hasznomra az, ami a könyvekben van, mint az, amit élő és maradandó szavakból ismerhetek meg” (Euszebiosz: Et III. 39. 4, Baán István ford., i. m. 140). Papiász az első csoportról múlt időben szól, míg a második csoportban felsoroltakról jelen időben. Mivel János neve Papiásznál kétszer kerül említésre, ezért Jánostól, a tanítványtól megkülönböztetik az „öreg” (preszbüterosz) Jánost, bár ez a megkülönböztetés nem szükségszerű. Talán a szöveg azt tükrözi, hogy a régi apostolok már meghaltak, de az „öreg” János még él, és most is meg lehet kérdezni tőle, hogy hogyan történt a Krisztus-esemény. A János által írt iratok és a Jelenések könyvének hitelessége szempontjából azonban nem döntő, hogy Jézus környezetében egy vagy két Jánost tételezünk fel, vagy az, hogy a „szeretett tanítvány” ugyanaz volt-e, mint a „mennydörgés fia”.

A 2. és 3. századból ránk maradt híradások egyértelműen Jánosnak tulajdonítják ezt a könyvet. A Kr.u. 165-ben mártírhalált halt Jusztinosz (Dial. Trifon 81.4), vagy Alexandriai Kelemen (+215 körül) (Quis Div. Salv, 42) éppen úgy, mint a nyugaton tevékenykedő Ireneusz (+202). Ezt erősíti a Muratori kánon is. Az első kételyeket Alexandriai Dionüszosz fogalmazta meg 264-ben. Miért? Amint ugyanis kezdett feledésbe merülni a könyv különös jelképrendszere, amint az apostolok hitével szembenálló tanítások igazolására kezdték használni a könyvet, rögtön kétségbe vonták az apostoli szerzőségét. Ha ezt elfogadják, ez a kánonból történő kizárását jelentette volna. A könyvnek van egy Ószövetségre alapozott kódrendszere, ami a többi apokalipszistól megkülönbözteti, és amelyet csak az ószövetségi próféták munkássága felől lehet megérteni. Ha ez a prófétai nyelvezet elhomályosul, a könyv érthetlenné válik. Ez a „nyelvfelejtés” a harmadik század közepén következett be.

Ezt igazolja Euszebiosz Egyháztörténetének az a szakasza, amelyik a Domitianus császár idejében bekövetkezett üldözésről ír: „Azt mondják, hogy ennek az üldözésnek idején János apostolt és evangélistát, aki még megérte ezt az üldözést, arra ítélték, hogy Patmosz szigetén lakjon, mert tanúságot tett az isteni Igéről. Ireneusz, amikor a János Jelenések könyvének nevezett művében szereplő Antikrisztus által viselt név számáról ír, szó szerint ezeket mondja Jánosról az *Eretnekség ellen* című művének ötödik kötetében. ’Ha pedig nyíltan ki kellett volna hirdetni a mai időkben (az Antikrisztus) nevét, akkor ezt kimondta volna az, aki ezt látta, majdnem a mi nemzedékünk idején, Domitianus császár uralkodásának vége felé” (Eht. III. 18,1–3). Euszebiosz még a negyedik században is jól emlékezett arra, hogy a Jelenések könyve rejtjeles könyv volt, amit csak azok értettek meg, akik Isten kinyilatkoztatásának egészét értették. Ez a tudás azonban egyre jobban kopott. Euszebiosz

Egyháztörténete Alexandriai Dionüszosz kételkedését is feljegyezte. Érdekes ezt is megvizsgálni. „Egyesek, akik előttünk éltek, teljesen elutasították és elvetették ezt a könyvet, fejezetenként bírálták, kijelentették, hogy érthetetlen, értelmetlen és a címe is hamis.” Nyilvánvaló, hogy Dionüszosz elutasítása nem történeti, hanem megértésbeli okokra vezethető vissza. Ezt erősíti meg az idézet további része is: „Azt is mondják ugyanis, hogy nem Jánostól származik, de nem is kinyilatkoztatás, mert egészen vastagon befedi a tudatlanság fátyola.” Dionüszosz itt mindkét feltételezett János szerzőségét tagadja, mivel a szöveget értelmetlennek, használhatatlannak tartja, amit szerinte „a tudatlanság fátyola” takar. De mi ez a fátyol? Euszebiosz így folytatja: „Tanításának ugyanis az az alaptétele, hogy Krisztus országa földi lesz, és arról álmodozott, hogy az ország abból áll majd, amire csak mint a testet szerető, és teljesen testies ember áhítozott: a has és a has alatti szervek kielégítéséből, vagyis evésből, ivásból, menyegzőkből és azokból, amikről azt vélte, hogy általuk ezek még tiszteletreméltóbbá lesznek: ünnepekből, áldozatokból és áldozati állatok leöléséből” (Eht. VII. 25,1–3).

A részletből egyértelműen kiderül, hogy a spiritualista, aszketikus befolyás alatt álló Dionüszosz semmit nem ért meg a Jelenések könyvének képes nyelvezetéből – amikor a khiliaszták ellen emel szót, Ők azok, akik a földön szerették volna megvalósítani Isten országát. Euszebiosz viszont, aki a Nagy Konstantin-i egyházpolitika egyik leghatásosabb képviselője volt, szívesen tartja ébren ezt a nyilvánvalóan hozzá nem értésből eredő megállapítást, hiszen a Jelenések könyvének Rómára vonatkozó próféciái kényelmetlenek voltak a császárral összébékülni akaró politikus számára.

Az újabb kori Újszövetség-tudomány főként nyelvi, stilisztikai okokból vitatja el a Jelenések könyvét Jánostól. Ezekre az érvekre, amelyeknek hasonló a gyökre, mint az előbb kifejtettek, már Euszebiosz is utalt (Eht. VII. 25,1–26). Az evangéliumok és János levelei kitűnő stílusban, hibátlan köznyelvi görögséggel íródtak. A kifejezőkészség, a gondolatkifejtés és a mondatszerkesztés szempontjából, a kor irodalmi rangú alkotásainak tekinthetjük ezeket a műveket. Alig találunk bennük akár csak egyetlen hebraizáló, barbár hangot, nyelvi hibát, népiességet. Ugyanakkor a Jelenések könyvének nyelve görög szavakkal leírt, nem görög szöveg. Gyakori benne a barbárság és a súlyos nyelvi hiba. Mi lehet ennek az oka?

A Jelenések könyve nemcsak témájában, hanem műfajában is más, mint az evangéliumok vagy a levelek. Az Apokalipszisnek más a képi világa, a látomásokat nem lehet ugyanazokkal a stílusesszökőkkel leírni, mint Jézus történetét. Ha ezeket más szerző művének tulajdonítjuk, nem jutunk közelebb a megoldáshoz, hiszen a Jelenések könyve és az evangélium, valamint János első levele között számos fontos, csak a jánosi irodalomban meglévő egyezés található. Bár a racionalista teológiában

közhelynek számított, hogy az evangélium és a Jelenések könyve két különböző szerző műve, ennek ellent mondott Adolf von Harnack (1851–1930), a századforduló egyik legkiválóbb teológusa, aki így írt: „Én magamat ama kritikai eretnenség hívójének vallom, mely az Apokalipszist és az evangéliumot egy szerzőnek tulajdonítja.” Ezt a véleményét éppen az egyező kulcsfogalmakra alapozza. Néhány példát Harnack nyomán említhetünk. Mindkét iratban fontos szerepe van Isten Bárányának (Jn 1,29.36; Jel 6,6.8.12.13; 7,10; 15,3; stb.), a Krisztus melletti tanúskodásnak (Jn 1,7.8.15; stb. Jel. 1,5; 2,13; 11,3; 17,6). A kegyelemnek, élő víz a képe (Jn 4,10–14; 7,37–38; Jel 7,17; 21,6; 22,1.17), az egyháznak viszont a menyasszony (Jn 3,29; Jel 7,17; 21,6; 22,17). Mindkét irat a hit „győzelméről” beszél (Jn 16,32 vö. 1Jn 2,13; Jel 2,7; 3,21; 5,6; 6,2; stb.), és mindkettőben jelentős szerepet kap az „igazi világosság” (Jn 1,4–9; 8; 12; stb. – Jel. 18,23; 21,24; 22,5) valamint az is, hogy a megváltás, a kegyelem úgy jelenik meg bennük, mint „élet” (Jn 1,4; 3,5; stb. Jel 2,7;). Teológiai történetileg a legfontosabb összefüggés a két irat között az, hogy a Szentírás csak János evangéliumában, János első levelében és a Jelenések könyvében nevezi Jézus Krisztust logosznak, örök Igének. (Jn 1,1.14; 1Jn 1,1; Jel 19,13).

Ahhoz, hogy a nyelvi érvekkel kapcsolatos kérdésekre megoldást találjunk, meg kell vizsgálnunk a Jelenések könyvének nyelvezetét is. A jánosi iratoknak van egy különös jellemzője. Míg Pál – mint kiváló nyelvi készséggel megáldott szónok –, alkalmazkodik a levelek címzettjeinek nyelvi világához, addig János az általa jól ismert görög nyelvi szabályokat feláldozza a mondanivaló pontos közlése érdekében. Nem titkolja, hogy miközben fogalmaz, héberül gondolkodik, de görögül írja le gondolatait. Nyomatékosító ismétlései (pl. Jn 1,1–14), súlyos, ünnepélyes, néha szinte érthetetlen, rejtélyes megfogalmazásai, ellentétben állnak a görög stílus rendszabályaival. Jellemző rá, ha a héber nyelvi gondolkodás ellentétbe kerül a göröggel, habozás nélkül a hébert választja, és ehhez ragaszkodik. Ezt nem azért teszi, mert nem tud jól görögül, hiszen műveiben művészi szerkesztett szakaszok vannak, hanem az Ószövetség fogalomkincsével gondolkozó gyülekezet pontos eligazítását akarja ezzel szolgálni. Ezért az ő görögsége nem illeszthető be a szokványos nyelvhasználat rendszerébe. Varga Zsigmond megállapítása szerint „Jánosról nem lehet azt elmondani, hogy ne tudott volna jól görögül, hogy a koiné-nak (a János korabeli görög nyelv beszélt változatának) ne lett volna nagyon alapos ismerője. A görög nyelv szabályait ’megcsúfoló’ szerkesztéseinek, kifejezéseinek nem ez a magyarázata. Egyszerűen fontosabbnak tartotta a sajátosan sémi gondolatvilág érvényesítését a koiné nyelvtani szabályainak megtartásánál, és ezt alapjában véve meg is tehetette, mert az annyira sokarcú koiné világában ez még csak nem is tűnt fel” (A Szentírás magyarázata, Budapest, 1968, 90). Ez a

nyelvi gondolkodási mód is jól illeszkedik ahhoz a helyzethez, amiben a Jelenések könyve keletkezett. Ez is segítette a könyv üzenetének szükségszerű rejtjelezését.

Ugyanezt erősíti, ha a Jelenések könyvének az Ószövetséghez való viszonyát vizsgáljuk. A könyvben közvetlen, szó szerinti idézetet nem találunk. Sehol nem jelenti be, hogy most az Ószövetség valamelyik könyvéből idézni fog, mint ahogyan pl. Máté evangéliumában, vagy Pál írásaiban, ahol viszont sok ilyen idézetet találunk. Ugyanez a jánosi irodalomban is előfordul sokszor. Itt viszont soha. Ennek oka van. A könyv 404 verse közül 248-ban van rejtett utalás az Ószövetségre, mint ahogyan ezt Merril C. Tenny kommentárjában kimutatta. Ennek ellenére mégsem utal a többi újszövetségi iratoknál megszokott módon. Szándékosan nem árulja el a kódot. Aki viszont a teljes Bibliát ismeri, az hamar rájön, hogy ennek a könyvnek apokaliptikus képeit csak az Ószövetség felől lehet igazán megérteni. De a rejtett utalásokat fel kell fedezni. Így csak az a szerző fogalmaz, aki az illetéktelen olvasónak, az ellenségnek nem akar kulcsot adni a kezébe. A címzettek, akik az Ószövetség világában éltek, viszont jól érthették rejtett üzenetét.

Milyen műfaj az apokalipszis?

Ha egy irodalmi alkotást meg akarunk ismerni, akkor nemcsak születésének korával kell szembesíteni, nem elég önmagában az író személyének ismerete sem. Fontos az is, hogy a vizsgált irodalmi alkotás milyen műfajú írás. A megváltás öröme a Bibliában különböző műfajú irodalmi alkotásokban maradt ránk. A legrégebbiek a levelek. Ez a műfaj jól alkalmazkodott a globalizálódó világban elmagányosodó ember lelki igényeihez, és az apostolok munkálkodása nyomán igehirdetészerű irattá vált, más lett, mint a szokványos vallásos levél. Az evangéliumok sem Krisztuséletrajzok. Többek ennél, és kevesebbek is. Egy sajátos műfajt képviselnek, amit talán igehirdetészerű bizonyágtevésként, tanúskodásként határozhatunk meg. Az Apostolok Cselekedetei sem egyszerűen történeti mű; Péter és Pál párhuzamos életrajza. A benne felfedezhető missziói szándék, az evangélium útjának nyomon követése, sajátos eszkatológiai szemlélete, amely az élő egyház szüntelenvaló jelenével foglalkozik, egy új műfajt hozott létre. Ugyanezt látjuk a Jelenések könyve kapcsán is.

A bibliai kor irodalmának egyik fontos műfaja az apokaliptika. Olyan irodalmi alkotásokat jelölnek meg vele, melyekben a szerzők mitológiai utalásokban bővelkedő nyelven a közeli végidőt jövendölik, illetve az ezt követő történeti fordulatot. A műfaj jellegzetessége a látomásoknak és a hallott

kijelentéseknek a tarka keveréke. A szakkifejezés eredete, a Jelenések könyvének második századból származó nevére – Apokalipszis – megy vissza. Az apokalüpto görög ige jelentése: titkot felfedni, kijelenteni. A Jelenések könyve első pillanatra ilyen műfajú műnek látszik, de a további vizsgálatok arról győznek meg, hogy ez a könyv több lényeges ponton eltér a műfaj többi szabványos alkotásaitól. A gondos vizsgálatok arra utalnak, hogy ez a műfaj csak egy „ruha”, megjelenítési forma mely alkalmas a könyvben foglalt üzenet továbbadására.

A műfaj nemcsak a keresztény irodalomban létezik. A hinduizmus hite szerint Visnu isten küldötte a negyedik világkorszak végén, fehér lovon vonul végig a világon, és elhozza a várva várt aranykort. A buddhizmus azt tanítja, hogy a hívek jócselekedeteik által kiérdemlik a világ igazságos bírójától az újjászületést. A zoroasztrizmus szerint Zaratusztra egyik fia fog egy tökéletes, új teremtést létrehozni. Az iszlámban is több apokaliptikus elemet találunk. Az Ószövetségben is találunk apokaliptikus részeket. Ilyen Dániel könyve, Ézsaiás könyvének 24–27 fejezete, Jóel könyve, valamint Zakariás könyvének 9–14. fejezete. Ezeknek az apokaliptikus írásoknak a képanyaga lett a következő korok ilyen formájú alkotásainak a kulcsa.

Eredetére nézve bizonytalanságban vagyunk. Valamikor a Kr. e. 6.-5. században keletkezett, virágkora a Kr.e. 3- Kr.u. 3. század közötti idő, amikor az emberekben erősen élt az a hit, hogy ennek a korszaknak meg kell változni, szabadulásra, valami újra van szükség. A szakemberek egy része azt állítja, hogy a bölcsességirodalom hatására változott a prófétaság apokaliptikává. Mások a perzsa gondolkodási mód hatását vélik felfedezni az apokaliptika megjelenésében. Vannak, akik a papi körökből eredtetik ezt a speciális gondolkodási módot, és Haggeus prófétát tartják a folyamat kezdetének. Az bizonyos, hogy a fogság és az utána kialakuló vallási helyzet segítette ennek a jellegzetes gondolkodási módnak a terjedését, eluralkodását. Annyi azonban bizonyosnak látszik, hogy a qumráni gyülekezet volt az, aki a Kr. e. 2. századtól az apokaliptikus próféciák örökösének tartotta magát.

Ez a kor a makkabeusi szabadságharc kora, melyet súlyos megpróbáltatások fémjeleztek. IV. Antiochus Epiphanes (Kr. e. 175–164) templomgyalázása, erőszakos hellenizálása segítette az apokaliptikus gondolkodási mód megerősödését. A történelmi tragédiák idején mindig felvirágzott ez a műfaj. Ilyen korszak volt Kr. e. 63, amikor Pompeius elfoglalta Jeruzsálemet, vagy a zsidó háború kora Kr. u. 66 és 70 között. Ez volt az apokrif apokalipszisek kora. A legfontosabb alkotások, mint az etióp Énok könyve, a szír Báruk könyve és 4. Ezsdrás könyve, illetve Ábrahám apokalipszise ekkor születtek. A Biblián kívüli apokalipszisek közül 17 kereszténység előtti iratot ismerünk, többségüket a

keresztények átdolgozásában. Ezeken kívül ránk maradt még 11 olyan mű is, amelyeknek minden bizonnyal keresztény a szerzője, de ezek Kr. u. a 2–3. században készült alkotások. Ezeknek a könyveknek a vágyakozás a fő témája. Arra keresnek választ, hogy vajon hogyan teljesíti be Isten az atyáknak tett ígéreteit?

Az Újszövetség többi részében is találunk ehhez a műfajhoz közelítő szakaszokat. Ilyen például Máté 24. fejezete és ennek párhuzamosai: Márk 13; Lukács 17. és 21. fejezete. Pál leveleiben is találunk apokaliptikus műfajú szakaszt (2Thess 2,1–12). De Péter második levelének második fejezete is apokaliptikus műfajú. János tehát, készen kapta ezt a műfajt. Számára kézenfekvő volt, hogy az apokaliptikus irodalomban ismert jelképrendszerrel mondja el Isten rábízott üzenetét. Isten ezen a nyelven beszélt vele Patmoszon, hiszen ő is anyanyelvi szinten beszélte ezt a nyelvet, mint ahogyan a kisázsiai gyülekezetek hívei is. Mégis több ponton túlhaladta, talán azt is mondhatjuk, hogy racionálisabbá tette ezt a műfajt. Néhány, a könyvvel kapcsolatos példa is meggyőzhet erről.

Az apokaliptika feltűnő sajátossága a pszeudonimitás, amikor az író úgy írja meg a művét, mintha egy régen élt tekintélyes személy elveszett és most megtalált alkotása lenne. Mivel az apokaliptika szemléletében a végidők ábrázolása megfelel az ősi idők mitikus képének, így a végidőkről szóló próféciát egy régen élt hithős személye mögé kívánták rejtetni. Ilyen nevek voltak Énok, Ádám, Ábrahám, Mózes, Illés, Ezsdrás vagy Báruk. A kutatók máig vitatják ennek az okát. A zsidó apokaliptika esetében elképzelhető az is, hogy a zsinagógák egy-egy patrónust, esetleg történeti példaképet választva, az ő nevéhez akarták csatolni mondanivalójukat, várakozásukat. Esetleg, egy személy, vagy egy hitbéli közösség egy régi, tekintélyes próféta meghosszabbított énjének képzelte önmagát. A keresztény apokaliptika is él ezzel az eszközzel. Ismerjük Péter, Pál, Tamás, István, András, Jakab apokalipsziséit.

A Jelenések könyve ettől eltér. Nem hamisnevű irat. János prófétaként vállalja ezt a könyvet. Jézus Krisztus bizonyágtevőjének vallja magát. Nem akarja azt a látszatot kelteni, hogy ez az irat nagyon régi. Hitelességét éppen az adja meg, hogy Jézus Krisztus megjelent neki most, ott a börtönszigeten. Nem utánoz senkit, gondolatai eredetiek. Még az Ószövetségből átvett szakaszokat is újjáformálja. Jó példa erre az Ezékiel könyve 1. és 10. fejezetében található mennyei trónterem látomás, amire szemmel láthatóan épít János. (Jel 4, 1-10) De látomása annyira élményszerű és önálló életet élő képsor, hogy akkor is érthető, ha Ezékiel látomását nem ismerjük. János pontosan ismerte az Ószövetséget, melynek történetei, világa élt benne. Isten ezen a nyelven tudott kommunikálni vele. Ezért nemcsak ismételtetni tudott, hanem ezen a nyelven önállóan tudott tovább gondolkodni.

Az apokaliptikában a hamisnevűséghez (pszeudonimitás) gyakran kapcsolódik a vaticanum ex eventu, a megtörtént dolgok prófeciaként való beállítás. Mivel az emberek nehezen látják meg a történelemben beavatkozó, ott cselekvő Istent, ezért a Biblián kívüli apokrif írók azzal akarják pótolni a hiányt, hogy koruk – általuk is fontosnak ítélt – eseményeit, prófétai formában megfogalmazzák és visszavetítik abba az ősi korban, amikor a könyv feltételezett szerzője élt. Azt a látszatot keltik ezzel, mintha prófécia teljesebben volna. A Jelenések könyvétől ez a szándék távol áll. Nem eseményközpontú, hanem lelki folyamatokat ír le.

Az apokaliptika pesszimista műfaj. Nyomorúságról, szenvedésről ír. Ezek ábrázolása Jelenések könyvéből sem hiányzik, hiszen a kor, amely a megszólított gyülekezetek élnek, a megpróbáltatás kora. Mégis ez a könyv evangéliumi, optimista kicsengésű, vigasztaló irat. Jeruzsálem győz Babilon felett, az elveszített Éden visszatér a földre. A Jelenések könyve nem riogatni akar, hanem fel akar készíteni az elkövetkezendő szenvedésekre, a hitpróbákra. Abban akar segíteni, hogy a könyv olvasója megőrizze a hitét és a reménységét. Noha a könyv elsősorban a hét kisázsiai gyülekezetnek szól, közben felveti az egyháztörténelem folyamatosan jelenlevő problémáit. Ezért ajánl János minden gyülekezetnek minden levelet, amit a könyvbe foglalt. Ez a könyv egyetemes perspektívájú irat. Nem valamilyen álljövendöléssel akarja igazolni Isten jelenlétét a történelemben, hanem a megváltás nagy drámájáról fest óriás, világtörténelmi méretű freskót. János ennek szolgálatába állítja az apokaliptikus prófeciák egész képvilágát, műfajának sajátosságait.

Azt apokaliptikát sok Újszövetség kutató ellenszenves, dekadens műfajnak tartja. A felvilágosodás racionalista, optimista világszemlélete óta nehezen elfogadható hitigazság, hogy Isten áll a történelem végén, és az eseményeket nem az emberi ráció, hanem a bűn radikális gonoszsága irányítja. Az ellenszenv nagyon sokszor ismerethiányt szül. Ha a kérdéshez mindenféle előfeltétel nélkül közelítünk, akkor félre kell tenni ezt az ellenszenvet. Ha a kinyilatkoztatás láncolatában létrejön egy műfaj, mi kötelesek vagyunk megértésén fáradozni. Értetlenkedéseink miatt nem iktathatjuk ki ezt a Szentírásból. A megértés alapja az Ószövetség és a zsidó apokaliptikus iratok vizsgálata, amelyek mintáit követik az újszövetségi apokaliptikus műfajú szakaszok, igaz tartalommal töltve meg a népszerű formát. A formai sajátosságok ismeretében kell az újszövetségi apokalipszisek mondanivalóját, üzenetét megértenünk.

Az apokaliptikus irodalom leglényegesebb felismerése, hogy az emberiség története nem a véletlenek sorozata, hanem Isten irányít minden történést. Isten ugyan örökkévaló, de ő az idő ura. Ő szabja meg a dolgok időtartamát, és minden, a megváltás szempontjából lényeges történés időpontját.

Az apokaliptika nagy kérdése, hogyan függ össze az idő és az örökkévalóság. A Biblia sajátos üzenete: a történelemben cselekvő Isten egységéből a történelem egysége következik. Ezért az ószövetségi prófétai és apokaliptikus írások fedezték fel a világtörténelem fogalmát. Ők fogalmazták meg először, hogy az ember sorsát nem az apró, helyi istenek irányítják, hanem az egy, élő, örök Isten. Ezért a történelemben minden összefügg. A világtörténelem pedig, a történések összefüggéseinek vizsgálata. Ezért a történelemben is éppen olyan rend van, mint a természet világában. Miközben az ember szabadon választ, dönt, Isten előre látja, elrendezi a jövőt, és így a történelem is meghatározott pályán, tervszerűen halad előre.

A zsidó-keresztény kultúrának ez a jellegzetes irodalmi műfaja azt tudósítja, hogy látható és láthatatlan világunkat is megrontotta a bűn. De a láthatatlan világban is vannak az embernek segítői, őrzői. Nem vagyunk kiszolgáltatva a rossznak. Ezek az angyalok Isten gondviselő szeretetének megszemélyesítői, valamint a bűn racionális módon megmagyarázhatatlan hatalmának képviselői. A bűn eredetét egy, a Sátán önértékelési zavarával kezdődő mennyei lázadásról szóló tudósítással mutatják be. A lázadás lényege: Isten szeretetének tagadása. Isten egy zsarnok, aki a maga képére és hasonlatosságára teremtett emberrel nem törődik. Ezt a hamis istenképet akarja a Sátán elhíttetni az emberrel.

Az apokaliptika a vég idejéről beszél. A vég: a történelem célba érkezése. A jelek mutatják az idő közelségét. Az Antikrisztus bukásához szükség van arra, hogy hatalma kiteljesedjen, hogy mindenki előtt nyilvánvaló legyen az, hogy a bűn tönkreteszi a világot. A teremtettségre újjáteremtés vár. A Jelenések könyvének jövőképe, annak ellenére, hogy Isten népének útja sok viharon átvezet, mégis optimista, mert a cél: a Messiás, a megöletett Bárány győzelme a bűn és a halál felett. Ezért, a könyv nem csupán a jelenlegi nehéz helyzetet, az üldöztetést akarja megmagyarázni, hanem a győzelem reménységét hirdeti. Ezért reménység az ítélet.

A világban, a történelemben tapasztalható ellentmondások megoldása: a Messiás eljövendő országa. Ebben találkozik a földi és a mennyei. Az ember sorsának megoldása nem a földön kívül van és nem is csak a földön. A földinek és a mennyeinek kell találkozni, a mennyeinek reális történelmi valósággá kell válni. Ennek a módja, létrejötté foglalkoztatta elsősorban az apokaliptikus művek íróit, köztük Jánost is. Kortársai körében nagy érdeklődést váltott ki a kérdés, miszerint Izrael üdvözülése és a pogányok ítélete vajon miként megy majd végbe. Hogyan üdvözülnek a pogányok, lesz-e helyük Isten országában? Hogyan semmisül meg a bűn és a halál uralma? Az igazak gyülekezete kisebbségben van a világban, egzisztenciális fenyegetettségnek van kitéve, de ez a gyülekezet az igazi Izrael, a maradék,

aki célba ér. A tömegek elfordultak Istentől. Az intertestamentális kor irodalmában többször olvasunk arról, hogy egy gonosz mag megrontja az igazakat, hűtlenségre indít. Ezért a megtérés a világtörténelem célba érkezése szempontjából is sorsdöntő esemény. Keresztelő János és Jézus megtérésre felszólító igehirdetése erre a várakozásra épül. Ezért a jövőben a reménység szerint megvalósuló vágyálmok helyett valóságos életújulást hirdettek, a gyűlölet uralma helyett a szeretet uralmát.

Az apokaliptikus irodalom főszereplője a Messiás. Az ószövetségi messiási kép folyamatosan átalakult, ugyanis a várakozás közben újabb és újabb elemekkel gazdagodott. Az utolsó idők eljövendő szabadítójára csak az időszámításunk előtti első századtól kezdik alkalmazni a messiás terminust. Jézus korában többféle messiási elképzelés élt a zsidóság körében. Egyrészt vártak egy Lévi törzséből való papi messiást, de a legáltalánosabb a Dávid nemzetségéből származó messiás várása volt, akinek a népek engedelmeskedni fognak, és akiben 1Móz 49,8–12 Júdának adott ősi ígérete beteljesedik. Ezek mellett vártak egy prófétai Messiást is, aki 5Móz 18,15–22 szerint, Mózeshez hasonlóan fogja közölni Isten népével az Úr akaratát. Ezt a sokféle, egymással nehezen összeegyeztethető várakozást az apokaliptikus irodalom tartotta ébren. Mindezt a Holt-tengeri tekercek is bizonyítják.

A kialakuló kereszténység szempontjából különösen fontos lett a Dániel könyve hetedik fejezetére épülő Emberfia várakozás. Itt a minden kérdésre megoldást adó uralkodó, mint Emberfia jelenik meg, akinek hatalom, dicsőség és királyi uralom adatik. Az apokaliptikus irodalom szívesen nyomoz ez után a megjövendölt személy után, vizsgálja összefüggését a Messiással, sőt Ézsaiás könyvének szenvedő Szolgájával is.

Ugyancsak lényeges témája volt az apokaliptikus irodalomnak a halál utáni lét kérdése. Az Ószövetség, a környező népek hiedelmeitől eltérően, szüksézávan nyilatkozik az ember, halál utáni állapotáról. Mindössze annyit tudunk hitükről, hogy szerintük a halottak tartózkodási helye a Seól volt, amit egy nagy, földalatti térségnek képzeltek, ahová az emberek haláluk után alászálltak, és ott téren és időn kívül: öntudatlan állapotban léteztek. A Seól a csend és a hallgatás birodalma, amely ugyan Istentől távol van, mégis ő uralja azt. Ez a nagyon puritán kép a Krisztus előtti század apokaliptikus irodalmában színesedik ki és burjánzik tovább. Az Újszövetség ezek helyére a feltámadáshitet állította, amely először, nem véletlenül, a fogság idején Ezékiel (37. fejezet), és Dániel könyvében jelenik meg. (12, 2)

Az apokaliptikus irodalomban található elemek erőteljesen megjelentek Jézus kortársainak várakozásában is. Tanúskodnak erről az evangéliumok, de a keresztény apokalipszis a Jelenések könyve lett. Jogos tehát a kérdés, hogy miben adott többet az újszövetségi kánon utolsó könyve, mint a többi apokaliptikus irat? Ezekkel az iratokkal a hasonlóságot a műfaj és a tartalom jelképrendszere

biztosítják, melyek ismerete nélkül könnyen félremagyarázhatjuk ezt a művet. Ha viszont összevetjük a többi, hasonló műfajú alkotással, akkor a Jelenések könyve önálló szemléletével, a korábbi kanonikus könyvekre épülő belső rendjével kiemelkedik a műfaj többi alkotásai közül. Feladata újtestamentumi, minden betűjével, képével Jézust prédikálja. Ezért magyarázatának is csak ez lehet a célja és a kulcsa. A könyv igazi szerzőjének Jézust tartja (1,1), a maga feladatát pedig a prófétáival azonosítja (Jel 1,1.3.22; 7,10.18–19), olyan formában, ahogyan az Ószövetség prófétái végezték szolgálatukat. A próféta nem jós volt, nem a jövő tudósa, hanem olyan valaki, aki az emberek elé állt és a valóságos világ dolgait „felülnézetben”, Isten szószólójaként mondta el. János is erre kapott elhívást Istentől. (Jel 1,9–20)

A könyv alapos irodalmi vizsgálata arra enged következtetni, hogy a látomás nála nem irodalmi forma csupán, hanem valóságos élmény. Ezeket, a látomásokat dolgozza át János művészien pontos, egységes szerkezetű könyvvé, amelynek szinte minden Jézusra utaló képe ószövetségi alapú, jól értelmezhető híradás. Könyvének bevezetése és befejezése levélszerű, ami azt jelzi, hogy nem titokzatos könyvként akarja feltüntetni, ami a messzi múltból közvetít üzenetet a jelennek, hanem létező gyülekezetekhez szól. Isten valóságos megoldását keresi a valóságos élet valóságos körülményei között. Ezért ez a könyv is beletartozik a Krisztus evangéliumát hirdető apostoli irodalomba. Az apostoli levelekhez hasonlóan ez a könyv is istentiszteleti felolvasás céljára készült (1,3.4; 22,16–18), ezért számos olyan elemet őriz, amely az őskeresztény összejövetelekre volt jellemző. Képzeletben odaáll János a vigasztalásra váró gyülekezetek elé, és ott mondja el az Istentől rábízott üzenetet. A könyvben imádságokkal, himnuszokkal, áldásmondásokkal találkozunk. Mindez jellegzetesen keresztény irattá, Krisztus üzenetének közvetítőjévé teszi.

Az apokaliptikát sokszor szembeállítják a prófétai könyvekkel. Ez legtöbbször abból táplálkozik, hogy az ószövetségi prófétákat összekeverik a jövő titkait kutató jósokkal. A próféta a jelen tudója, a „jelenvaló igazságot” (2Pt 1,12) mondja. Az apokaliptikus prófécia a megváltási terv célba érkezését akarja elmondani, de mindig tekintettel a jelen feladataira. Nem az eseményekre, a vég eljövételének módjára, hanem a célig vezető útra koncentrál. Nem a fantáziánkat akarja kielégíteni, hanem feladatainkra, tennivalóinkra, a helytállás módjára tanít. Ezért etika nélkül nem lehet beszélni a végidők eseményeiről. Már Péter második levelének apokaliptikus műfajú szakasza is ezt tanítja: „*De el fog jönni az Úr napja, mégpedig úgy, mint a tolvaj, amikor az egek recsegve-ropogva elmúlnak, az elemek égve felbomlanak, a föld és a rajta lévő alkotások is megégnek. Mivel pedig mindezek így felbomlanak, milyen szentül és milyen kegyesen kell nektek élnetek, akik várjátok és siettetitek az Isten*

napjának eljövételét...” (3,10–12). Jézus valóságos, kozmikus méretű eljövetele nem találgatásokra, hanem megszentelt életre indítja a hívőket.

János ennek a reménységnek a szolgálatába állítja az apokaliptikus prófécia műfaját. Ennek rendeli alá képvilágát, a műfaj sajátosságait. Szorongatott helyzetében ezt a keleti műfajt hívta segítségül ahhoz, hogy Jézus kinyilatkoztatását a gyülekezeteknek továbbítsa, és napjainkig tartó hitet és reményt ébresszen bennük és bennünk is.

Történelem a Jelenések könyvében

Az apokaliptika jellegzetesen történelemmagyarázó műfaj. János éppen azért választotta ezt a formát, mert a kereszténység akkori helyzetéhez, az Istentől rábízott mondanivaló átadásához ez a illett a legjobban. A könyv témáját rögtön az első vers megmondja. János azt a feladatot kapta, *„hogy közölje mindazt, aminek hamarosan meg kell történnie...”* (1,1) A könyv, mégsem a megjósolt jövő eseménytörténete, hanem prófétai kijelentés az üdvösségtörténetről, ami nemcsak spirituális, hanem reális, történeti síkon is megvalósul. Az üdvösségtörténet nemcsak a lelkek álma egy jobb világról, hanem éppen olyan testi, materiális valóság is, mint Jézus földi szolgálata, léte.

Az apokaliptika műfaji sajátosságai közé tartozik a világtörténelem sajátos ábrázolása. Isten úgy jelenik meg benne, mint az egész világegyetem ura, ő ad hatalmat mindenkinek, ahogyan ezt Dániel Nebukadnecar nevezetes álma megfejtésekor mondja. *„Ő szabja meg a különböző idöket és alkalmakat. Királyokat taszít el, és királyokat támaszt. Ő ad bölcsességet a bölcseknek és tudományt a nagy tudósoknak. Ő tárja fel a mélyen elrejtett titkokat; tudja, mi van a sötétségben, és nála lakik a világosság”* (Dán 2,21–22). Ezért függenek össze egymással a világ eseményei, melyek mozgatórugóit csak Isten segítségével láthatjuk meg. Jánost azért hívja fel a közvetítő angyal a mennybe, hogy a nyitott égi ajtón keresztül megmutassa *„azokat, amiknek meg kell történniük”* (4,1). A történelem konfliktusai között vergődő embernek nem arra van szüksége, hogy a jövő eseményeit tudja, hanem arra, hogy a jelenről és a célba érkezésről kapjon biztos, isteni kinyilatkoztatást. Ilyen kinyilatkoztatás a Jelenések könyve.

Az apokaliptikus történelemszemlélet szerint az emberiség történetének nagy változásai az egész világot érintik, kozmikus méretűek. Ez a Biblia, teremtésről vallott hitében gyökerezik. Isten, a maga képére és hasonlatosságára teremtett embernek azért adott hatalmat, hogy az a teremtett világot művelje

és őrizze. Az ember erkölcsi állapota, a bűnhöz való viszonya, Istennel való kapcsolata kihat a teremtett világ egészére. A bűn miatt az embernek el kellett hagynia a paradicsomot, de a vízözön okozója is az emberiség bűne volt. A Római levél szerint „*a jelen szenvedései*” az ember bűnére vezethetők vissza. „*Mert a teremtett világ sóvárogva várja az Isten fiainak megjelenését. A teremtett világ ugyanis a hiábavalóságnak vettetett alá, nem önszántából, hanem az által, aki alávetette, mégpedig azzal a reménységgel, hogy a teremtett világ maga is meg fog szabadulni a romlandóság szolgaságából Isten gyermekeinek dicsőséges szabadságára. Hiszen tudjuk, hogy az egész teremtett világ együtt sóhajtozik, és együtt vajúdik mind ez ideig*” (Róm 8,19–22). A teremtett világ is osztozik tehát az emberrel együtt a bűn rontásában és a megváltás örömeiben. A teremtett világnak és az embernek ugyanez a kapcsolata tükröződik a Jelenések könyvében is. Az ember bűneinek következtében felbomlik a természet rendje, de amikor Krisztus eljön ítélni eleveneket és holtakat, akkor azért jön, hogy elpusztítsa... „*azokat, akik pusztítják a földet*” (Jel 11,18).

Ez a harc határozza meg a világtörténelem nagy korszakait, az aionokat. Az aion görög szó jelentése: életkor, megélt idő. A bibliai korban tehát generációt, világkorszakot jelentett, egy olyan időtartamot, ami alatt valami kifejlődik, teljességre jut. A görög filozófiai és vallásos nyelvben nagyon sokárnyalátú fogalomná lett. Az Ószövetség görög fordításában általában az ’ólám héber szót fordították ezzel a szóval, ami teljességet, tartamot, tartósságot jelentett. Meghatározatlanul hosszú időszakasz, amiben minden teljességre jut. A héber apokaliptikában ezt a szót nemcsak az időbeliség, hanem a térbeli teljesség meghatározására is használták. Itt fogalmazódott meg az a hit, hogy az érkező Messiás véget vet a jelenlegi aiónnak, amiben a bűn jut teljességre, és megkezdődik az Isten által újjáteremtett világ.

Az apokaliptikus történetírás szimbólumokban, képekben beszél, amelyek olyanok, mint a képletek. Be kell helyettesíteni a valóságot, hogy Isten véleménye, ítélete és az ember tennivalója nyilvánvaló legyen. Nem egy-egy eseményt akar előre elmondani, hanem az események mögött meghúzódó szándékokat, gondolatokat akarja feltárni. A különböző stilisztikai elemek, a Jelenések könyvének születése idején képi közhelyek voltak. Félrevezető, ha a jó és a rossz közötti harcot – ami János minden írására jellemző –, az iráni vallásból, az ószövetségi gyökerű, mennyei trónteremre vonatkozó látomást pedig az indiai irodalomból akarjuk levezetni, ill. az egész apokaliptikus irodalom speciális számszimbolikáját az egyiptomi gondolkodásból. Ezek már az ószövetségi irodalom idején általánosan használt stilisztikai eszközök voltak, és sajátos teológiai tartalmat is kaptak. A hetes szám például, összefügg a teremtés gondolatával (hét nap!) aminek, mint erről a fentiekben is említést tettünk, jelentő szerepe van az apokaliptikában.

A Jelenések könyvének történelemszemlélete ugyanakkor jellegzetesen keresztény. Míg a zsidó apokaliptikában a Messiás rendszerint alárendelt szerepet játszik, vagy teljesen hiányzik, és a középpontban a várható események állnak, addig a Jelenések könyvének Jézus Krisztus, a megöletett Bárány a főszereplője. Mindent ő mozgat, és így juttatja el céljához a világtörténelmet. A könyvből foglalt apokaliptikus nagy küzdelem Jézus megjelenésével kezdődik, és az ő dicsőséges ítéletével jut el a csúcspontjára (14,14–20). Ott ér véget, amikor „*Nem lesz többé átok a városon, hanem Isten és a Bárány trónusa lesz benne: szolgálói imádják őt, és látni fogják az ő arcát, és az ő neve lesz a homlokukon*” (Jel 22,3). Egyedül Jézus, a megöletett Bárány méltó arra, hogy a világtörténelem titkát tartalmazó lepecsételt könyvet felnyissa (5,1,9; 10,8; 22,10; stb.). Az a kép, hogy Jézus Isten trónján ül, azt jelenti, hogy részt vesz a világ sorsának irányításában. Azért ítél, mert meg akarja újítani ezt a világot, szabaddá akarja tenni minden büntől és fájdalomtól (3,21; 7,17; 19,1–16; 21,1–27; 22,1–5). Jézus alakja összefonódik Istennel. Sokszor nem lehet megállapítani, hogy Isten vagy Jézus Krisztus beszél pl. Jel 21,5–6). Nemcsak Isten, hanem Jézus Krisztus is „kezdő és a vég, aki van, aki volt és eljövendő” (Jel 1,4–8; 4,8; 21,6; 22,13). Mindez egy zsidó apokaliptikában elképzelhetetlen lenne. János mondanivalója, történelmi látása szétfeszíti a műfaj kereteit. Ami ezután lesz, (vö. 1,1) az nem egyszerűen világtörténelem, hanem üdvösségtörténet. Nem arról szól ez a könyv, hogy milyen események lesznek, és hogyan fog történni. Nem a mi és a hogyan a lényeg, hanem az, hogy Krisztus biztosan győzni fog, legyen bár a hozzá hűségesekeknek jó vagy rossz a sorsa. Az irányt mutató hajnali csillag – Jézus, ő mutatja meg az utat mindennapi döntéseinkben, és ő jön vissza értünk, hiszen ő a Dávid gyökere és új hajtása (Jel 22,16).

Amikor a Jelenések könyvének ez a jellegzetes üdvösségtörténelmi szemlélete elhalványodott, különböző, egymásnak ellentmondó magyarázati rendszerek alakultak ki. Egyesek szerint a könyv nem konkrét történelmi eseményeket beszél el, hanem csupán spirituális, lelki értéke van a benne foglalt látomásoknak; míg mások a világtörténelem szimbolikus megjelenítését látják benne. Vannak, akik az egyháztörténet pontosan meghatározható eseményeit, korszakait keresik a műben, és ugyancsak mások azt állítják, hogy ezek a prófétai képek nem a történelemben, hanem csak a végidőben, közvetlenül Jézus második eljövetele előtt teljessé válnak. A kortörténelmi magyarázat hívei, csak a könyv írójának korára vonatkozó kijelentésnek tartják a könyv nagyszabású prófétai kijelentéseit. Az egyes prófétai képek beteljesedésével kapcsolatban is számos magyarázat született. Le Roy Edwin Froom hatalmas, négy óriás kötetes, több mint ötezer oldalas monográfiája pontos képet ad atyáink próféciaikba vetett

hitéről. (The Prophetic Faith of Our Fathers. The Historical Development id Prophetic Interpretation. Washington DC. Review and Herald 1950-1954) Ha az egymásnak ellentmondó, egymással vitatkozó magyarázatokat vizsgáljuk, nagyon sok hasznos, tudományos értékű gondolatot találunk bennük. Mégis úgy érezzük magunkat olvasás közben, mintha eltévedtünk volna az őserdőben.

A könyv magyarázatának története az ókorban kezdődött, amikor kezdték elfelejteni a Jelenések könyvének olvasói a János apostol által használt kódot. Ez a felejtés együtt járt azzal is, hogy a könyv történelemszemlélete, stílusa, szerkezete egyre idegenebb lett a keresztényektől. Az ószövetségi próféták ismerete, amire a könyv utalt, egyre jobban megkopott. Ezért különböző indíttatású kommentárok egész sora készült hozzá. A legrégebbi, amiről tudomásunk van, Hippolütosz (kb. 170–235) munkája, ami sajnálatos módon nem maradt ránk. Annyit viszont tudunk róla, hogy írásával a Jelenések könyvének tekintélyét védte meg a különböző magyarázatokat gyártó eretnekek ellen. Az első ránk maradt magyarázat a Diocletianus-i keresztényüldözés alatt vértanúhalált halt pettau-i Victorinus (+304) latin nyelvű munkája, amit nem kisebb tudós, mint Szent Jeromos (347–420) tartott átdolgozásra és kiegészítésre érdemesnek. Őket követte a kora-középkori írásmagyarázók egész sora. Közülük csak Tychonius, Cassiodorus, Beda Venerabilis nevét említjük. A donatista Tychonius – 378 körül – volt az első, aki az Antikrisztust az államegyházzá lett kereszténységgel azonosította. Kommentárja azért lett népszerű, mert az egyház erkölcsi hanyatlásának tükréként magyarázta az Apokalipszist. A Jelenések könyve a középkorban, és az újkorban az egyik legtöbbet magyarázott és vitatott könyve maradt a Bibliának és a későbbiekben is vonzó feladatot jelentett a Bibliát kutató tudósok számára.

Ha a beláthatatlanul sok kommentárt, magyarázatot összegezni szeretnénk, azt mondhatjuk, hogy a történelem folyamán a Jelenések könyvének öt értelmezési típusa alakult ki. Az első a **világtörténeti értelmezés**, mely Brémai Sándor (1250 körül) nevéhez fűződik, akinek elképzeléseit azután Lyrai Miklós (Nicolaus Lyranus +1340) is követte. Eszerint a Jelenések könyvében leírt látomások a világtörténelmet vázolják fel Jézustól a világ végéig. A titokzatos hasonlatok a világtörténelem nagy korszakaira és sorsfordító hőseire vonatkoznak. Az 5. fejezet nagy földrengése a Diocletianus-i üldözés prófétai képe. A 8. fejezet hét angyala, az egyházat sújtó hét nagy eretnekség szimbóluma. Közöttük a harmadik, Pelágius, a nagy csillag, mivel különösen művelt volt. A nagy parázna Konstantinápoly, melyet csak Mária megtisztulásának ünneplése ment meg. Beszél a muzulmánok, a hunok és a szaracénok támadásáról. Ez az értelmezés a 14–16. században nagy hatással volt a Biblia magyarázóira. Lyrai Miklós könyve a 16. században több mint száz kiadásban jelent meg.

E szerint a magyarázat szerint, ha a képeket azonosítani tudjuk, pontosan ki tudjuk számolni, hogy mennyi idő van a világ végéig. A számításokat mindig úgy kell elvégezni, hogy Jézus visszajövetelének ideje ne essen túl messze. Ezt a magyarázatot követi nagyon sok mai, szenzációhajhász elképzelés is. Igazságalapja az, hogy János valóban a világtörténelem eseményeivel kapcsolatban kapja látomásait, de nem csupán egy azonosítható eseményt akar előre kijelenteni, hanem valami többet. Az üdvösségtörténet valamilyen fontos eseményében akarja a bűn és a megváltás harcának törvényszerűségeit megértetni velünk. A másik fontos probléma pedig az, hogy János korának megértési színvonala azt mutatja, hogy a Jelenések könyve annak a kornak íródott, amiben Isten Jánosnak a kinyilatkoztatást adta. A megszólított gyülekezetek jellemzése korhű, történetileg pontos kép.

Ezért az újabb kori írásmagyarázók nagy többsége azt az álláspontot képviseli, hogy a **kortörténeti értelmezés** a helyes. Eszerint a Jelenések könyve a saját kornak, pusztán a kisázsiai gyülekezeteknek íródott. Megérteni is csak a saját kora adottságai között kell és lehet, és így a későbbi korok kultúráival csak átvitt értelmű tanulmányokkal szolgálhat. Ireneusz is így értette a Jelenések könyvét. Ezért nem vonhatunk le ebből a könyvből semmiféle messzemenő üdvösségtörténeti értelmezést. Ennek a magyarázati módnak is van igazságtartalma. A kortörténeti szempont alkalmazása valóban elengedhetetlen feltétele a könyv megértésének. Isten kinyilatkoztatása soha nem téren és időn kívülre szól, hanem mindig egy konkrét történelmi helyzetre vonatkozik. Ez viszont csak az egyik összetevője a kinyilatkoztatásnak. Ahogyan az evangéliumok, vagy az újszövetségi levelek nemcsak a közvetlenül megszólítottaknak szóltak, ugyanígy van ez a Jelenések könyvével is. Ennek a könyvnek is az a célja, hogy a szenvedések, megpróbáltatások közepette vergődő gyülekezetet megtanítsa arra, hogyan lehet túlélni ezeket, hogyan lehet Isten országának eljövételéig kibírni.

Ezt az igazságot próbálja érvényesíteni az evangéliumi kereszténység körében eléggé elterjedt **üdvösségtörténeti értelmezés**. Eszerint a Jelenések könyve tulajdonképpen nem felelet az adott kor problémájára, nem is világtörténelem, hanem képekben elmondott üdvösségtörténelem, különösen ennek végéhez, Jézus visszajöveteléhez kapcsolható szimbolikus eseménysor. Amire tanít a könyv, az minden időben egyformán érvényes. Többről van itt szó, mint egy spirituális síkon létrejött világmagyarázatról, mely a keresztényeknek a világhoz és államhoz való viszonyát, az utolsó időkben várható szenvedéseket, a világ megítélését, Isten ellenségeinek megsemmisítését és az új világ megteremtését taglalja. Csak a történelem nem magyarázza meg ennek a könyvnek a mondanivalóját. Történelemkönyvek vagy újságcikkek nem magyarázzák meg a Bibliának ezt a nagyon fontos könyvét.

Ha viszont ez a könyv nem arról szól, hogy Isten belép az emberiség konkrét történelmébe, az egyház valóságos, történeti eszközökkel leírható valóságába, akkor a megváltás csak spirituális világunk illúziója marad. Jánosnak Patmoszon pedig éppen azért voltak látomásai, hogy valóságos képet kapjon Istentől és a jövőről.

A 20. század elején a közel-keleti világról egyre több információt sikerült az eredményes ásatások révén összegyűjteni a tudósoknak. Ezért elkezdődött a Jelenések könyvének **hagyománytörténeti értelmezése**. A Biblia utolsó könyvének ez a fajta vizsgálata Hermann Gunkeltől származik és a vallástörténeti irányzat hívei előszeretettel alkalmazták. Ez a mozgalom a kereszténységet is csak egy vallásnak tekintette a többi vallás között. A Jelenések könyvének az emberek számára titokzatos hasonlatait, képeit nem a mondanivaló felől közelítette meg, hanem a könyvben használt képek párhuzamait próbálta felderíteni. A módszernek volt haszna, mert jobban megismertük a könyv képanyagát, és ennek ókori hátterét. Gunkel a babiloni mitológiával, Bousset az iráni vallás hagyományaival, Boll a hellenista asztrológiával vetette össze a könyvet, Lohmeyer pedig a gnosztikus mandeista szekta irodalmát használta fel a Jelenések könyvének értelmezéséhez. A további kutatások viszont kiderítették, hogy ezek a képek nemzetközileg használt elemei lettek az apokaliptikának, még a zsidó apokaliptikus gondolkodásnak is. K. Berger Plutarkhosz, Hérodotosz, Euripidész és Tacitus írásaiban is talált a Jelenések könyvének szövegével párhuzamos szakaszokat. A jelképek értelmének megfejtéséhez közelebb jutunk akkor, ha ismerjük az eredetüket, de ez önmagában nem mutatja meg azt, hogy a könyvnek mi is a mondanivalója. A kép csak a „nyelv”, de a mondanivaló több a nyelvnél. A hagyománytörténeti értelmezés viszont nincs tekintettel arra a nagyon fontos tényre, hogy a Jelenések könyve több ponton eltér a szokványos apokaliptikus irodalmi alkotásoktól és ilyen esetben az eltérés, mindig valami lényeges információt hordoz.

Az alkotás lélektani hátterét teszi vizsgálat tárgyává a **lélektani értelmezés**, ami elsősorban arra akar fényt deríteni, hogy a könyv látomásai mennyiben valóságos víziók és mennyiben irodalmi formák. J. Schneider például a modern pszichiátria eszközeivel vizsgálta a könyv szövegét és arra próbált választ keresni, hogy vajon egy beteg ember hallucinációjáról van-e itt szó, vagy értékes kinyilatkoztatásról (Die Erlebnisechtheit der Apokallypse des Johannes. Leipzig, 1930). Ennek a magyarázati iskolának a hívei gyakran elfelejtik, hogy egy alkotást nem a formája, hanem a tartalma minősíti, és ezzel viszont nem segítik a könyv üzenetének megértését. Vizsgálatuk ugyanakkor megerősíti, hogy a könyv valóságos élményen alapszik, és a látomások pszichológiai hitelességét megerősítik, de a megértéshez kevés fontos elemet adnak.

A Jelenések könyvének megértéséhez nem elég egyfajta nézőpont, többféle módszerre is szükségünk van. Ugyanakkor ezeknek a magyarázatoknak van egy közös hiányosságuk. Mindegyik törekvés kívülről akarja megérteni a könyvet. Nem a mondanivaló, a kor, a műfaj, az író személyes helyzete, a ránk maradt alkotás szerkezete szempontjából közelít a könyvhöz, hanem a magyarázat során egy módszer alkalmazásához keres háttérrel. A könyv előfeltevésektől mentes olvasása viszont arról győz meg minket, hogy komplex művel állunk szemben. Ezért mind az öt módszert segítségül kell hívunk a könyv igazi megértéséhez. A mondanivaló megértéséhez viszont azt kell vizsgálnunk, hogy Isten hogyan, milyen formában lépett be – a könyv által is – a mi világunk tér és idősjába, és hogyan akarja véghezvinni a megváltás tervét.

A felosztás – felfedezés

Ha bármit meg akarunk ismerni, elsősorban a szerkezetét kell felfedeznünk. Egy irodalmi alkotásnál sincs ez másként. Ha megismertük a kort, amelyben született, és a szerzőt, aki az alkotást létrehozta, sőt a célt, amiért íródott, és még a műfajjal is tisztában vagyunk, még mindig szükséges, hogy az írásmű makro-, és mikro-szerkezetét, a részek összefüggését, a hangsúlyokat és a belső párhuzamokat is megismerjük. A Jelenések könyvének megértése nem csupán a képek megfejtését jelenti, hanem a könyv belső struktúrája által hordozott fontos információkat is. A keletkezés körülményei ugyanis nem mindennapiak. A könyv magyarázatának nehézségei nagyrészt arra vezethetők vissza, hogy ez a kérdés a korábbi kutatások során nem igen került előtérbe. Az európai gondolkodásmódra jellemzően megismert szöveget csak lineárisan vizsgálták, a szétágazó belső összefüggésekre csak később kezdtek figyelni.

A középkori szerzők realiztikus elbeszélésnek tartották a Jelenések könyvét, ezért nem sok ügyet vetettek a szerkezetére. Augustinus (354–430), bár jól szerkesztett alkotásnak ítéli a könyvet, mégis a szerkezetét homályosnak tartja. Tychonius felhívja a figyelmet a könyvben található kisebb megszakításokra, de csak Beda Venerabilis (673–735) vette észre azt, hogy a könyv szerkezetében jelentős szerepet játszik a hetes szám. Szerinte a könyv gerincét, hétszer hét szerkezeti egység adja:

- a hét gyülekezetnek írott levél (2,1–3,22)
- a hét pecsét feltörése (6,1–8,6)
- a hét harsonaszó (8,7–11,19)
- hét jel tűnik fel az égen (12,1–14,20)
- a hét pohár kiöntése, vagyis a hét csapás. (16,1–21)

– a hét mennyei hang (8,1–11,4)

– a hét látomás (19,6–22,5)

A felvilágosodás után is újabb és újabb kísérletek születtek arra, hogy a könyv szerkezetét megértsük. Jellemző a kor analitikus gondolkodására, hogy J. E. Renan (1823–1892) azzal az ötlettel állt elő, hogy a Jelenések könyvének párhuzamait úgy lehetne magyarázni, hogy két apokalipszis egybedolgozásának tartjuk a művet. Elképzelése nyomán azután ezt a két forrás elméletet többen is megpróbálták tovább gondolni. Csak néhány példát említsünk erre: D. Völler szerint például az egyik forrásul szolgáló apokalipszist János Márk írhatta, a másik pedig egy Kerintosz nevű szerzőtől való, aki Traianus vagy Hadrianus császár idejében dolgozhatta egybe a két iratot (Die Entstehung der Apokalypse. Freiburg, 1882). A holland G. J. Weyland, pedig Groningenben, 1888-ban megjelent művében úgy gondolta, hogy két korábbi zsidó apokalipszist egy keresztény szerző egyesített. J. Weiss az egyik forrást kereszténynek, míg a másik forrást héber nyelvűnek tartja, amelyet 70 táján egy keresztény írástudó lefordított és egybeszerkesztett az elsővel. Ch. Bruston pedig a két keresztény apokalipszist különböző időből származtatja. Szerinte az egyiket a Néró-féle üldözés idején, míg a másikat Domitianus idején írták, és ezeket szerkesztették össze. Van, aki a könyvben található párhuzamokat három, vagy akár hét apokaliptikus tartalmú irat egybeszerkesztésével akarja megmagyarázni (pl. A. Ch. Briggs: The Messias of the Apostels, New York, 1895).

Bármennyire ötletesek és szemléletesek is ezek a megoldások, mégsem adják meg a Jelenések könyve szerkezetének igazi lényegét. Ebben a legmesszebbre a 20. század elejének egyik jeles római katolikus írásmagyarázója, E. B. Allo jutott. Ő volt az első, aki megkísérelte feltárni a könyv irodalmi szerkezetének belső szabályait. Rájött, hogy a látomások a jelen és a jövő idejű igék szerint rendeződnek. Igyekezett feltárni a könyvön belül a kis, összefüggő nyelvi struktúrákat. Felfigyelt az ismétlésekre, az ellentmondások és a kettős mondások törvényszerűségére, valamint arra, hogy a könyvnek egyfajta speciális ritmusa, a szakaszoknak pedig, nem szokványos illeszkedési szabálya van. Az ő munkássága vezette el a kutatókat oda, hogy a korabeli szerkesztési eljárások felől kezdjék el vizsgálni a könyvet.

Hogy ennek a jelentőségét megértsük, fontos az végiggondolni, hogy a Jelenések könyvének megírása idején, mit jelentett egy könyv? Mi, akik a Gutenberg galaxis jegyében élünk, ösztönösen is a saját gyakorlatunkra gondolunk. Ha valamit meg akarunk tudni egy könyvből, leemeljük a polcra, és utána lapozunk. Ez nem így volt az ókorban. A Jelenések könyve épp úgy, mint sok más ókori irodalmi alkotás, felolvasásra készült. (Jel 1, 3) Így fontos volt, hogy a szöveg könnyen emlékezetben tartható

legyen, különben a gyülekezet csak feledékeny hallgatója lehetett az igének, nem pedig megtartója. (Jak 1, 25) A mondanivaló emlékezetben való megőrzése szempontjából fontos a szerkezet.

Az emlékezet legfőbb támasza a vers. Már az 1920-as évek közepén E. Lohmeyer ritmikus prózaversnek tartotta a Jelenések könyvét. (Die Offenbarung des Johannes. Tübingen 1926) Ő nem a hetes számot tartotta igazán fontosnak a könyvben, hiszen ez a korban közhely volt. Vergilius híres IV. eklogája is eszerint épült fel. Ő az egyes részek egymásra épülésével foglalkozott. R. Lorenz 1941-ben metrikus struktúrákat próbált a könyvben meghatározni. M. É. Boismard 1949-ben a kettőzésekből kiindulva vélte feltárni az apokalipszis szerkezetét. Mivel a Jelenések könyve ószövetségi függésű könyv, talán érdemes a versszerű szerkesztés nyomait az Ószövetségben keresni, hiszen a legtöbb ószövetségi prófétai beszéd versben íródott. A prófétának az volt a célja, hogy az Istentől rábízott üzenetet minél hatékonyabban, minél megjegyezhetőbb formában adja tovább. Tehát ezt az üzenetet is könnyebb volt versben megjegyezni, mint prózában.

A héber vers gondolatpárhuzamokra épül. Ezek a párhuzamok lehetnek rokon értelmű, ellentétes, vagy kiegészítő tartalmúak. Ezekből lehet azután bonyolultabb formákat építeni. A Lengler, még 1972-ben közzétett egy tanulmányt arról, hogy Dániel könyve is egy jellegzetes, költői szerkezet formáját követi. Ezt az ókori és újabb kori irodalomban gyakran használt formát khiasztikus szerkezetnek hívjuk, a görög khi betűről elnevezve. Ha az egyes gondolati egységeket betűvel megjelöljük, akkor a következő a képlet: A B C D E D' C' B' A'. A khiasztikus szerkezet tehát legtöbbször páratlan, fordított párhuzamú egységekből áll, amelyben a legfontosabb, a legjobban kiemelkedő gondolat a szerkezet közepén található. Ami előtte van, azt készíti elő, ami pedig utána következik, annak ez adja meg a fontosságát. A héber irodalomban ezt a költői formát a jobb emlékezés elősegítésére, a prózai szövegekben is alkalmazták. Dániel könyvén kívül számos más, prózában írt bibliai könyvben is megtaláljuk ezt a formát. (pl. Ruth könyve, a vízözön története)

Csak néhány évtizede döbrent rá a Jelenések-kutatás, hogy a könyv régen észrevett, sokszor megfigyelt párhuzamai ezt a különös költői formát követik. Ez a felfedezés jelentős segítséget nyújtott a könyv tartamának világosabb áttekintéséhez, hiszen a párhuzamos, sokszor az egymást kiegészítő képek nagy része jól ismert szimbólum-közhely volt az apokaliptikus irodalomban járatos keleti ember előtt. Már a képek vizsgálata is egy, a héber költészetben fontos elemre, a párhuzamosságra utal. A Jelenések könyvében szinte minden képnek van egy ellenképe, pl. Bárány – sárkány, Jeruzsálem – Babilon, parázna asszony – napba öltözött asszony, Isten egyháza – Sátán zsinagógája, stb. Ezek a képek egyrészt egymást magyarázzák, másrészt a struktúrába ágyazva kapjuk meg igazi jelentőségüket.

Hangyás László doktori disszertációjából kiindulva a következőképpen vázolható fel a Jelenések könyvének khiasztikus szerkezete:

E

A sárkány harca

(11,19–15,4)

D A hét trombita A hét csapás **D'**

(8,2–11,18) (15,5–18,24)

C A hét pecsét Isten ítélete hét **C'**

feltörése jelenetben

(4,1–8,1) (19,1–20,15)

B A hét gyülekezet Egy gyülekezet **B'**

(1,9–3,22) (21,1–22,5)

A Prológus Epilógus **A'**

(1,1–8) (22,6–21)

Aki a könyv bevezetőjét és befejezését, vagyis a prológust és az epilógust egyszerre olvassa, nyilvánvaló egyezéseket talál. A könyv első verse, felirata szerint „*Ez Jézus Krisztus kinyilatkoztatása, amelyet Isten adott neki, hogy közölje szolgálóival mindazt, aminek hamarosan meg kell történnie, és amelyet angyalával elküldve kijelentett szolgálójának, Jánosnak*” (1,1). Ugyanakkor a könyv epilógusa így kezdődik: „*Ezek az igék megbízhatók és igazak, mert az Úr, a próféták lelkének Isten küldte el angyalát, hogy közölje szolgálóival mindezt, aminek hamarosan meg kell történnie*” (22,6). A bevezető boldogmondás a felolvasókat, a megtartókat - vagyis azokat, akik engedelmessé válnak az igének - köszönti. A könyv végén is megtaláljuk a boldogmondást, de értelemszerűen itt már csak a megtartókat köszönti a könyv írója (1,3–22,7), ugyanakkor a bevezetés állításait megerősítve fontosnak tartja a meghallott és felolvasott ige pontos hagyományozását, megmásíthatatlan érvényét (22,18–19). A prológusban, Jézus nevében köszönti a címzett gyülekezeteket (1,4–6), míg a levél végén Jézus köszöntését közvetíti felénk: „*Én, Jézus küldtem el angyalomat, hogy ezekről bizonyosságot tegyen nektek a gyülekezetek előtt*” (22,16). A levél egy hitvallomással kezdődik: „*Íme, eljön a felhőkön, és meglátja minden szem, azok is, akik átszegezték*” (1,7). Erre rímel a könyv végén Jézus ígérete: „*Íme,*

eljövök hamar, velem van az én jutalmam, és megfizetek mindenkinek a cselekedete szerint” (22,12). A könyv elején, egy különös néven mutatkozik be Isten: „*Én vagyok az Alfa és az Ómega így szól az Úr Isten, aki van, és aki volt, és aki eljövendő: a Mindenható*” (1,8). Míg a végén ugyanezt a nevet így ismétli vissza: „*Én vagyok az Alfa és az Ómega, az első és az utolsó, a kezdet és a vég*” (22,13). A prolóógus elején az imádkozó János lélekben elragadtatik és lát, míg az epilógusban, imádságban köszöni meg a látást, amit kapott (22,8). Ezek a párhuzamok nem szükségtelen ismétlések, hanem kiegészítései, beteljesedései a korábbi szakaszoknak. Ezért a könyv mondanivalójának megértéséhez nem lehet eljutni egy-egy kiragadott szakasz értelmezésével. A teljességében, szerkezetében, párhuzamaiban kell megértenünk a könyv mondanivalóját. Jeruzsálem győzelme magyarázza Babilon bukását. A tiszta, napba öltözött asszony sorsa magyarázza a parázna nő bukását. Így lehet a képeket a szerkezeten belül párhuzamosan vizsgálni és értelmezni.

Ez a párhuzamosság nemcsak a prolóógust és az epilógust köti össze, hanem a Jelenések könyvének többi szerkezeti egységét is. Amíg a B rész a hét kisázsiai gyülekezet profetikus látletével a küzdő egyház egészéről ad képet, a B' szakasz a győztes, célba érkezett egyház képe. A hét pecsét feltörésekor a földre zúduló ítélet (4,1 - 8,1) messzemenően párhuzamos az utolsó ítélet hét jelenetével (19, 1 – 20, 15) ami megtisztítja a földet a bűntől és annak következményeitől. A hét trombitáról szóló képsor meglepő egyezést mutat a 16. fejezetben leírt hét csapással. A csapások helye ugyanaz és a hetes egység belső elrendezése is messzemenő rokonságot mutat egymással. A könyv csúcán a sárkány és a Bárány harcát bemutató képsor van, ami ismét messzemenő következtetések levonására alkalmas párhuzamsorokat tartalmaz. Aki ezt a keleti költészetben gyakran használt formai jegyet nem veszi észre, az a könyv mondanivalóját sem érti meg igazán.

A helyes felosztás – felfedezés. Ha a könyv szerkezetét nem vesszük komolyan és csak a vélt, vagy valós forrásokat próbáljuk kielemezni a könyvből, akkor éppen a könyv lényege sikkad el. A szerkezet tudatosítása nélkül a mitikus gyökerű, és közhellyé vált képek megfejtése is esetleges lesz, hiszen a formai elemeket nem összefüggésükben, hanem csak a magyarázó egyfajta értelmezésének a tükrében látjuk. A Biblia így nem lesz saját mondanivalójának magyarázója, hanem mitikus elképzeléseink fátyolán át, a valóság helyett a saját elképzeléseink torz képét fedezzük fel a szövegben. A Jelenések könyvének nagyon sok olvasója beleesik ebbe a csapdába. Így lesz Isten kinyilatkoztatásából titkos, érthetetlen talány. Ennek következtében nem jut el Isten kinyilatkoztatása az emberhez. Ezért a régi szabály szerint kell eljárunk. Azt kell megvizsgálnunk, hogy amikor megíródott ez az irat, mit mondott első olvasóinak, a könyv címzettjeinek. Csak így lehet megérteni azt,

hogy nekünk, mai olvasóknak mit üzenhet. Ha formai sajátosságait komolyan vesszük, akkor már azt is tudjuk, hogy a khiasztikus szerkezet csúcsán, a könyv közepén található ennek az írásnak a szíve.

A Jelenések könyvének címzettjei

A Jelenések könyvének címzettjei „*az Ázsiában lévő hét gyülekezet*” (1,4) János, a látomásban megjelenő Jézustól azt a parancsot kapta, hogy „*amit láatsz, írd meg egy könyvben, és küldd el a hét gyülekezetnek: Efezusba, Szmirnába, Pergamonba, Thiatirába, Szárdiszba, Filadelfiába és Laodiceába*”. (1,11) A rómaiak Ázsiának, a mai Kis-Ázsiát nevezték. Ez a terület volt a hellenista kultúra fellegetvára, a Római Birodalom gazdaságilag és kulturálisan fontos területe. Ennek meghódítása a Kr.e. 2. században kezdődött. Jellemző epizódja ennek a terjeszkedésnek, hogy a Kr. e. 133-ban Pergamon utolsó királya, III. Attalos, országát „végrendeletileg” – természetesen jelentős római nyomásra –, a rómaiakra hagyta. Korábban Kis-Ázsiában a nagyobb birodalmaktól független, de kultúrájukba sok hellenista elemet beolvasztó kisebb országok jöttek létre. Ezek sok értéket őriztek meg a régi évszázadok itt uralkodó birodalmainak kultúrájából. Ilyen volt a Hettita Birodalom, az ókor egyik jelentős nagyhatalma, hiszen befolyása nemcsak Kis-Ázsiában volt jelentős, hanem a mezopotámiai kultúrákra és Egyiptomra is hatott. A másik ilyen jelentős hatalom volt ezen a területen a Líd Birodalom, melynek hatalmát Kürosz perzsa király Kr.e. 547-ben törte meg. Kis-Ázsia jól tagolt partjain, a megfelelő kikötőhelyekkel rendelkező területeken, hamarosan megjelentek a görög kereskedők is. Ezek a hatalmak, mind otthagyták kulturális hatásuk kézjegyét, amelyeket összeötvözött, tovább épített a helyi lakosság.

A rómaiak idején az ázsiai provincia négy kisebb tartományra oszlott: Frigiára és Míziára – amelyeknek nevét az Újszövetségben is megtalálhatjuk (ApCsel 16, 6-7) – valamint Káriára és Liciára. A provincia székhelye Efézus volt. Itt élt János is, és itt volt a legsúlyosabb a keresztények üldözése. Innen kormányozták a prokurátorok a gazdag ázsiai provinciát. Ez volt a Római Birodalom legvárosiasabb része. A városok lakói jómódban éltek ezen a területen, gazdag bányakincsei voltak ennek a vidéknek, ami jó lehetőségeket biztosított az itt élő kereskedőknek. Az örökké pénzügyi zavarokkal küzdő császár, éppen ezért fordított nagy figyelmet ezekre a gazdag városokra. A városokban nagyobb számú zsidó kolóniák éltek, és ez lehetőséget jelentett a keresztény misszióknak is. Az első század végén itt voltak a legnagyobb, legbefolyásosabb keresztény közösségek. Természetesen a városok lakosságához képest kisebbekben éltek, de aktivitásuk, szervezethez és nem utolsósorban

erkölcsi befolyásuk miatt, egyre jelentősebb szerepet játszottak a városok társadalmában. A Jelenések könyvében felsorolt gyülekezeteken kívül Kolossében, vagy az ókori Trója közelében épült Troászban, Milétoszban jelentős gyülekezetek éltek.

A kis-ázsiai gyülekezetek közül hetet emel ki a Jelenések könyve, ők a reprezentánsai a keresztényeknek. A hét prófétai levél az egész kereszténység prófétai tükré. A hasonló felépítésű levelek tartalmában nagyon sok olyan elem van, ami az első században csak a címzett gyülekezetre volt jellemző. Ezek a prófétai levelek tehát nem fiktiivék, nem egy elképzelt gyülekezethez szólnak. Ha megértjük a levelek közvetlen üzenetét a címzett gyülekezetek felé – a rendelkezésünkre álló források alapján kutatható –, akkor az egyes levelek általános mondanivalóját is jobban értjük. Ugyanakkor minden levél figyelmeztet bennünket arra, hogy az igazi címzett az egész kereszténység, hiszen mindegyik így zárul: „*Akinek van füle, hallja meg, mit mond a Lélek a gyülekezeteknek!*” (2, 7.11.17.29; 3, 6.13.22). Tehát ezek a prófétai levelek nem csak a megnevezett, kiválasztott gyülekezetnek szólnak, hanem mindazoknak, akik életüket Jézusnak, mint közbenjáró főpaprak a kezébe helyezték.

Az 1980-as évek óta George E. Mendenhall kutatásai nyomán tudjuk, hogy ezeknek a prófétai leveleknek a formája, nagy hasonlóságot mutat a hettita szövetségi formulákkal. Kis-Ázsiának ez a területe a hajdani dicső Hettita Birodalom része volt, és az ősi kultúra sok eleme még az első században is élt ezen a területen. A ránk maradt hettita írásbeli emlékek között számos diplomáciai irat megtalálható, amelynek nagy része szövetségkötési okmány. Ezeknek volt egy hivatalos formulája, ami megfelel a Jelenések könyvében található prófétai levelek formájának. A hettita szövetségkötési formula a következő:

1. Bevezetés, ahol a szövetséget kötő király megnevezi magát, jellemzőit, családjának nevezetes személyeit felsorolva. Ez megfelel meg a Jelenések könyve „*ezt mondja az, aki...*” kezdetű bevezető formulának.
2. Ezt követi a hettita szövegekben a történeti prológus, amelyben a két szövetséget kötő fél múltbeli kapcsolatairól van szó. Ez a történeti prológus is megtalálható a Jelenések könyvében, ahol a „*tudom a te dolgaidat*” kezdetű rész vezeti be ezt a szakaszt.
3. Majd a szövetségkötés feltételeit felsoroló szakasz következik, aminek elfogadásától függ a szövetség érvénye. A Jelenések könyvében is találunk ilyen feltételeket tartalmazó szerkezeti egységeket. Ez rendszerint a „*térj meg*” felszólítással, vagy más felszólító módban megfogalmazott paranccsal vezetődik be.

4. A hettita szerződéseket egy tanúságtétel zárja, amelyben a szerződő felek különböző istenségeket hívnak tanúnak. Ez a nyilvánosság, közhírré tétel biztosítja a szerződés megtörténtét, megvalósulását és nyilvánosságra hozatalát. A Jelenések könyvében ennek felel meg az „*akinek van füle, hallja...*” formula.

5. A hettita szerződések a mondanivaló nyomatékosítása érdekében áldó és átkozó formulákkal záródnak. A Jelenések könyvében csak áldó formulát találunk az egyes gyülekezeteknek szóló levelek végén: „*aki győz...*”

A kultúrtörténeti érdekességen túl, ennek a megfigyelésnek fontos mondanivalója is van. Ezek a levelek nem egyszerűen közölnek valamit a kis-ázsiai gyülekezetekkel, nemcsak egy-egy gyülekezet állapotának láttelejét adják, hanem ennél többet akarnak mondani. Ezek a levelek Isten örök szövetségének különböző variációi. Azt mondják el, hogy Isten, akinek a megismerése az örök élet elengedhetetlen feltétele (Jn 17, 3), kicsoda, miért, hogyan, milyen feltételek alapján akarja szövetségébe vonni övéit. Ezek a levelek erősítik meg azt, hogy a Jelenések könyve nem egyszerűen egy futurológiai kézikönyv, hanem az örökkévaló evangélium örömhíre. Aki csak a bűn és a Sátán uralkodásának apokaliptikus katasztrófáit látja meg ebben a könyvben, az a lényegét nem látja. Istennek mindenféle hűtlenségünkre van megoldása, ez a kegyelem „egyház történetének” jó híre.

Ez a hét levél tartalmi és nem időrendi áttekintése az egyháztörténelemnek, hiszen minden levél minden gyülekezetnek szól minden időben. Benne nem eseményekről, hanem lelki helyzetekről van szó. A levelek az egyes egyháztörténeti korszakokat ugyan jellemzik, de minden gyülekezet számára van külön mondanivalójuk, mert a benne foglalt ígéretek és kritikák mindig és mindenütt érvényesek. A gyülekezeteknek írt levelek lényegében prófétai példázatok. Egy-egy kisázsiai város természeti, történeti, lelki helyzete szolgál példa gyanánt a változó keresztény korszakok lelki helyzetének megértéséhez. A hét gyülekezetnek szóló levelet alkalmazni lehetett az első század keresztényeinek minden problémájára. Ha ez nem így lett volna, János és ez az irat hitelét veszítette volna. Ez viszont nem zárja ki azt, hogy ezek a levelek az elkövetkezendő korszakok keresztényeinek is Isten üzenetét hirdessék. Minden kánonba került bibliai levélre vonatkozik ez. Ezt már a 2. sz. végén keletkezett Muratori kánon-töredék is tudta, amikor így ír a Jelenések könyvéről: „János a hét gyülekezetnek ír, azonban szól valamennyinek.” Hasonló volt a véleménye Johannes Cocceiusnak is (1603–1669) aki Leydenben volt nagyhírű egyetemi tanár. Tanítása hosszú évszázadokon keresztül hatást gyakorolt a protestáns teológiára. Ő a Jelenések könyvének hét levelét, az egyháztörténet hét korszakaként

magyarázta. Még ma is sokan képviselik ezt az álláspontot. Azt viszont tudnunk kell, hogy a bennük feltárt lelki folyamatok minden korszakra vonatkoznak. Így mi is címzettek vagyunk.

Efézus, Ázsia legnagyobb városa volt. Az ókorban „Kelet kapujának” nevezték. Prokonzuli székhely volt, ezért lett előretolt bástyája a császárkultusznak, amellyel Domitianus az egyre jobban széteső birodalom egységét akarta erősíteni. Ekkor érdemelte ki a „császárhű város” címet. Feltárták a városban a Domitianus tiszteletére emelt templomot, a császárt és tisztelőit megörökítő márványszobrokat. Pál óta jelentős gyülekezet élt a városban, akik elutasították az uralkodó kultuszát. Ezért Jézus, mint a mennyei szolgálatát végző igaz pap mutatkozik be, aki a hét csillagot tartja a kezében. Ez a Mithrász kultuszban gyakran szereplő kép, amivel azt akarja üzeni ez a levél, hogy Jézus az, aki kezében tartja a gyülekezetek sorsát, és nem a császár, vagy valamilyen más istenség. Nem feledkezik el a gyülekezet fáradozásáról, állhatatosságáról és éberségéről, amellyel a hamis apostoloknak ellenállt. Egyedül a korábbi szeretet meglankadását panaszolja. Erről viszont János leveleiben is találunk híradást. Mindez egybevág a régi hagyománnyal, miszerint az öreg János többször a gyülekezet elé állt, és így prédikált: „fiacskáim, szeressétek egymást”.

Szmirna (a mai Izmir) a második megszólított gyülekezet. Jeles, gazdag kereskedőváros, amelyik az első században virágkorát élte. Ezt annak köszönhetette, hogy hagyományosan Róma-barát politikát folytatott. Kis-Ázsiában itt épült először templom Róma tiszteletére. A város „a császárkultusz patrónusa” kitüntető címet viselte. A szmirnai gyülekezet vállalta a vértanúságot. Hitvalló hősei közül a legnevezetesebb János egyik tanítványa, Polükárposz volt, akit 167-ben, 86 éves korában végeztek ki.

Pergamonban nem a durva erőszakkal jelentkező császárkultusz okozta a gondot a keresztény gyülekezetnek, bár Tacitus szerint már Kr.e. 30-ban, vagy 29-ben építettek egy hatalmas templomot Augustus és Róma istennő tiszteletére. Pergamon a kis-ázsiai csodák városa volt. Világcsoda volt a Zeusz oltár, ami ma Berlinben, a Pergamon Múzeumban látható. Ezt mondja a Jelenések könyve „a Sátán trónusának”. (2, 13) Ezen túl messzi földről csábított híveket a megistenített ókori orvos, Aszklepiosz temploma, akit „az üdvözítő”, „a szabadító” címekkel illették. Az itt történt csodákról világszerte beszéltek. A külső kísértések mellett a gyülekezetnek belső bajokkal is meg kellett küzdeni. Bálám fellazító kísértésével (4Móz 25,1–5), és a nikolaitákkal, akik a keresztény gyülekezet és a pogány világ közötti erkölcsi határvonalat akarták fellazítani.

Thiatira volt a legjelentéktelenebb város a hét megszólított gyülekezet közül. Mégis ehhez a gyülekezethez írja a leghosszabb levelet János. Plinius is rossz hírű városnak tartotta. Itt volt a legtöbb

hitehagyott, amiért Jezábelt okolja a Jelenések könyve. Ez a gyülekezetbe titkon belopódzó erkölcsi romlást sejtet. Ez volt az első század végének az egyik legjelentősebb kísértése.

Az ötödik levél a bevehetetlen fellegvárral rendelkező Szmirnai gyülekezetnek szól. A város híres-neves Artemisz templomában Kübelét, az élet és a halál urának tartott kisázsiai istennőt imádták. Nem volt híres az itt élő keresztény gyülekezet, létéről ez az első híradás. Nem is dicséri őket a levél, mint Laodiceát, mivel a gyülekezetnek ébredésre van szüksége, hogy a hirdetett ige gyakorolt igévé váljék.

A hatodik levél, a Szárdisztól dél-keletre, 45 kilométerre lévő város, Filadelfia keresztényeihez szól. Jelentős zsidó közösség élt a városban, akik nem voltak túl barátságos viszonyban a keresztényekkel. A kis gyülekezetet hűsége, állhatatossága tartja meg.

A hetedik prófétai levél Laodicea keresztény gyülekezetéhez szól. A város a látszat-gazdagság modellje. A Kr. e. a 3. században alapította II. Antiokhosz (261-246) és feleségéről, Laodikéről nevezte el. Ma a helyén egy nyomorúságos török falucska Eski-hisgar (jelentése: Égi erőd) áll. A várost egykor Frigia kapujának nevezték. Fontos közlekedési csomópont volt, dúsgazdag város. Elsősorban világhírű bank-központ volt. Cicero is említi, hogy keleti utazásai során mindig itt váltott pénzt, mivel ez volt a legbiztonságosabb. Ez annyira gazdaggá tette Laodiceát, hogy – amikor a Jelenések könyvének írása előtt, valamikor 60-61-ben nagy erejű földrengés pusztította el a várost –, a Tacitus szerint nem igényelték a birodalomtól a felajánlott segílyt, mert úgy gondolták, semmire sincs szükségük. (vö. 3, 17) Az önmagával elégedett városnak mégis tűzben megpróbált aranyat kínál az Isten. (3,18. – Kol 1,27)

A város gazdagságának másik forrása egyedi termékében, a fekete posztóban rejtőzött. Az ókorban még nem ismerték a gyapjúfestést. Ezért a Laodicea környéki fekete szőrű bárányokból készített posztó világszerte keresett cikk volt, a települést textilipari központtá tette. Isten a fekete posztójáról híres városnak, fehér ruhát kínál.

Laodicea gazdagságának harmadik forrása messze földön híres orvos-iskolája, ahol Herofilosz (Kr. e. 330-250) tanítása nyomán a város fölött feltörő források gyógyiszapjából szemkenőcsöt, és különböző szemfestékeket készítettek. Az elbizakodott városnak Isten a maga szemgyógyító írját kínálja, amely a leli vakságot, az önismeret hiányát biztosan gyógyítja.

A hét gyülekezethez írt levélen keresztül Isten az egész kereszténységet szólítja meg. Ezért a Jelenések könyve nem partikuláris irat, nem csupán az első század kis-ázsiai keresztényeihez szól, hanem benne mindnyájan megszólítottak vagyunk. A nekünk adott üzenetet akkor értelmezzük

helyesen, ha gondosan megvizsgáljuk, hogy amikor a könyv íródott, mit mondott Isten, és mai életünk útvesztőiben mennyiben más az üzenet lényege.

Miről is szól a Jelenések könyve?

Az irodalmi alkotások értékét, mondanivalójuknak az utókorra gyakorolt hatása alapján ítéljük meg. Éppen ezért nem elég a történeti, irodalomtörténeti háttérét ismerni ennek a könyvnek, hanem a tartalmával is foglalkoznunk kell. Nem az a feladat, hogy versről versre magyarázzuk a könyvet, de fontos, hogy áttekintésünk legyen arról, hogy mit tartalmaz ez a könyv és ennek mi a jelentősége.

A Jelenések könyve a héber versek kedvelt khiasztikus formájában íródott. Ez a forma segítette a könyv megértését, és memorizálását. Első olvasásra is könnyen megfigyelhető, jól elhatárolható egységekből áll. Ezek nemcsak formailag, hanem tartalmilag is hasonló dolgokról tudósítanak. Ezért nagyon hasznos, ha a könyv tartalmi áttekintésénél ezekre a formai sajátosságokra is tekintettel vagyunk. Természetesen a párhuzamosság nem szó szerinti, vagy szoros kép szerinti egyformaságot jelent. A szerkezetnek csak az emlékezetben való megőrzést segítő szerepe van. A gondolatok nem egyformák, csak párhuzamosan, ellentétesen, vagy egymást kiegészítve utalnak egymásra, mint ezt a héber verseknél is tapasztaljuk.

A könyv a címzés után egy bevezető látomással indul, amelynek jelentős mondanivalója van. A keresztények szívesen imádkoztak a felsőbb hatalmasságokért, a császárért is, de mivel nem voltak hajlandók őt imádni, üldözni kezdték őket. Ezért került János is Patmoszra „*az Isten igéjéért és Jézus bizonyágtételéért*”. (1, 9) Itt ragadtatott el lélekben, és itt kapta azt a látomást, aminek jól szerkesztett, átgondolt formája a Jelenések könyve. Látomásában egy templomot lát, hét arany gyertyatartót, amelyek között az Emberfia járt. „*Hosszú palástba volt öltözve, mellén aranyövvel körülövezve; feje és haja fehér volt, mint a hófehér gyapjú, szeme, mint a tűz lángja; lába hasonló volt a kemencében izzó aranyérchez; hangja olyan, mint a nagy vizek zúgása; jobb kezében hét csillagot tartott, szájából kétélű éles kard jött ki, és tekintete olyan volt, mint mikor a nap teljes erejével fénylik.*” 1, 13-16). Jézus, itt főpapként jelenik meg, hogy elkezdje a reggeli templomi szolgálatot, hogy megtisztítsa, a templomot megvilágító gyertyatartókat.

A templomi szolgálat emlékeztet az ószövetségi templom istentiszteletére, aminek a Kr.u. 70-ben az ostrom véget vetett. A mennyei mintára készített (2Móz 25, 1 – 27, 21) földi templomot lerombolták, az áldozat és a templomi szolgálat megszűnt. A templomi istentisztelet képe minden látomást, ami a könyvben található, bevezet. Úgy is mondhatjuk, hogy egy mennyei istentiszteletbe

ágyazottan mondja el a könyv Jézus Krisztus kijelentését. A könyv belső formai rendjéhez tartozik, hogy minden egység a mennyei istentisztelet egy újabb jelenetével kezdődik

Első olvasásra is jól látszik, hogy a látomássá terebélyesedő elragadtatásban Isten megjelenéseinek ószövetségi képét használja. Az egész könyv ebben a gondolatrendszerben fogalmaz. A bevezető látomásban Jézus hét levelet bíz Jánosra. A hét gyülekezeetről szóló levélsorban Jézus újra és újra bemutatkozik, de mindig úgy, hogy önmegjelölése jellemző az adott korra. A levelek több ponton utalnak a könyv végén megjelenő Új Jeruzsálemre, ahol a bűntől és a haláltól szabad gyülekezet egységes lesz. A szeretet-fogyatékos efézusi gyülekezettől így búcsúzik: *”Aki győz, annak enni adok az élet fájáról, amely az Isten paradicsomában van”* (2, 7), aminek megvalósulásáról a könyv végén (22, 2) lesz szó. A szmirnai mártír gyülekezet, akiknek tagjai közül az ördög némelyeket börtönbe vet, megéli azt, hogy a nagy küzdelem végén az ördög fog börtönbe vettetni. (2, 10 – 20, 14) A pergamoni hitehagyók bűnét is az utolsó ítélet fogja büntetni. (2, 12-15 – 21, 8) A thiatirai gyülekezetnek a levél hajnalcsillagot ígér, de csak a könyv végén tudjuk meg, hogy Krisztus a hajnalcsillag. (2, 28 – 22, 16) A küzdő gyülekezetek mennyei párja a győztes egyház, itt oldódnak meg azok a problémák, amik a földön a keresztény gyülekezeteket megosztják.

A hét gyülekezetnek írt prófétai levél után – amely az egész kereszténység elé tükröt tart –, elkezdődik a tulajdonképpeni első, nagy látomás-egység, amely a hét pecsét felbontásáról szól. A látomás úgy indul, hogy a közvetítő angyal a mennybe felhívja Jánost, hogy mennyei szemmel látva értse meg a történéseket. A látomás a mennyei trónteremből indul, aminek a földi templomban a Szentek Szentje volt a szimbóluma. Az a nagy kérdés, hogy ki méltó a történelem titkát tartalmazó hétpecsétes könyv felbontására. Ekkor Jézusra, a megöletett Bárányra irányul a figyelem, mint aki egyedül alkalmas erre a feladatra. Mind a hét pecsét felbontása a mennyből, Isten trónusától indul. Az első négy pecsét felbontását négy különböző színű lovon ülő harcos ítélete követi. Ez az Ószövetségből ismert képre épül. (Zak 1, 7-15. 6,1-8) Az ötödik pecsét feltörése pedig azoknak a mártíroknak, vagyis tanúknak szolgálat igazságát, akikről nagy eszkatalógiai beszédében Jézus is említést tesz (Mk 13,11–13). A hatodik pecsét feltörése a kozmikus ítélet. A bűn nemcsak az embert, hanem a teremtett világ harmóniáját is megbontja, ezért a bűn anarchiája ott is megmutatkozik, mint ahogyan ezt számos ószövetségi igehely is jelzi. (Jóel 2, 32. És 2, 10. - 13, 10. - 34, 4. - 50, 3. Hós 10, 3. stb.) A hatodik pecsét után egy késleltető közbevetés következik: az elpecsételés jelene. A pecsét, az ókori ember számára tulajdonjel volt. Isten a hűségeseket a maga számára elpecsételi, és ők kapják az ígéreteket

(7,9–17). A hosszú közbevetés után mondja el János a hetedik pecsét feltörését, a menny ítélet előtti csendjét.

A hét pecsét felbontásával párhuzamba állítható a 19,1–20,15-ig terjedő szakasz, mely Isten utolsó ítéletét rendezi hét jelenetbe. Ezt is egy mennyei istentiszteleti kép vezeti be, az üdvözült sokaság éneke (19, 1-5), ami párhuzamos a 24 vén énekével. (4, 1-11) Ezt követi a Bárány menyegzőjének vacsorája azoknak, akik hivatalosak és méltók arra. (19, 6-10) Ennek párhuzama az 5. fejezet (1-11) vers, amelyben a Bárány veszi át a történelem bepecsételt könyvét, mert senki nem méltó annak felbontására. Jel 19, 11-16 fehér lovon ülő lovasával párhuzamosan jelenik meg a (6,9–15) négy, különböző színű lovon ülő lovasa. Jelenések könyve 6,9-15-ig terjedő szakasza az ötödik és a hatodik pecsét beteljesedése, (19,17-21) ítélete. Az elpecsételés jelenetének (7,1-8) kiteljesedése a szentek ezer esztendőös mennyei uralma (20,1-6). Góg és Magóg dühös támadásának és pusztulásának (20, 7-10) ellenképe, a megszámlálhatatlan sokaság dicsőítő himnusza a mennyei trón előtt. (7, 9-17) A hetedik pecsét nagy mennyei csöndjének tartalma (8,1), az élet könyvének felnyitása, és a szent város támadóinak ítélete. (20, 11-15)

A következő nagy egység a könyvben hét angyalról szól *„akik Isten előtt álltak, és adatott azoknak hét trombita.”* (8, 2) Ezt a bejelentést követi egy mennyei templomi istentiszteleti jelenet. A trombitával várakozó angyalokhoz lép egy másik angyal *„és megállt az oltárnál, kezében aranyfüstölő, és adatott neki sok füstölőszer, hogy a szentek imádságaihoz tegye az aranyoltárra, amely a trónus előtt van.”* (8, 3) Ez a földi templomban a Szentek Szentje előtt álló füstölő oltár, amelyen a mindennapi illatáldozatot mutatták be. Ez fejezte ki az élő kapcsolatot Isten és az ember, az Úr és népe között. A Jelenések könyvének angyala elkezdi végezni a szokott illatáldozatot. *„És felszállt a füstölőszer füstje a szentek imádságaival az angyal kezéből az Isten elé.”* (8, 4) Ekkor egy váratlan dolog zavarja meg a mennyei istentiszteletet. *„Vette az angyal a füstölőt, megtöltötte az oltár tüzéből, és ledobta a földre: mennydörgés és zúgás, villámlás és földrengés támadt.”* (8, 5) Ez a jelenet a mennyei közbenjárás, Isten és az ember egészséges kapcsolatában beállt zűrzavarokra utal.

A megszólaló trombiták nyomán csapások zúdulnak a földre, a tengerre, a folyamokra, sőt még az égitestekre is. Ez a szintén hét egységből álló látomás ugyanolyan formai sajátosságokat mutat, mint az előbbi látomás-sor. Itt is összefügg az első négy látomás és a hatodik után itt is van egy közbevetés, ami egy kérdésre ad választ. Ugyanakkor ezek a csapások, amelyek a trombitáló angyal nyomában elindulnak, és a földre zúdulnak, meglepő egyezést mutatnak a 16. fejezetben leírt hét csapással. A csapások helye ugyanaz mind a két helyen, és a hetes egység belső elrendezése is megfelel egymásnak.

Arról sem szabad elfeledkeznünk, hogy a képanyag nagy része itt is ószövetségi függésű. Könnyű észrevennünk itt a tíz csapás történetének hatását (2Móz 7,14–12,42).

Érdekes, amit Jon Paulien a könyv belső szerkezetéről mond: „Az egyik ok, amiért a Jelenések könyve megtéveszti az értelmezőket az, hogy a szerző nem követi a megszokott gyakorlatot. Ahelyett, hogy összefoglalásokat és bevezetéseket használna a könyv különböző részeinek szétválasztásához, a könyv megelőző részeibe, rendszerint a tetőpontra érő helyen szövi bele a bevezető összegzéseket.” (A végidőkről szóló bibliai tanítás Bp. 1998. 103) Ez a könyvnek érdekes, láncszerű szerkezetet ad, ami hasonló János evangéliumának szerkezetéhez. Egy példa erre: a négy lovashoz kapcsolódó háború, éhség és betegség (6, 1-8). A dráma csúcspontján feltörik az ötödik pecsétet. (9, 9-11) Itt elhangzik egy fontos, előrevivő kérdés: „*Urunk, aki szent és igaz vagy, meddig nem ítélsz, és meddig nem állsz bosszút a mi véreinkért azokon, akik a földön laknak?*” (6, 10) Ez a kérdés, az üldözéstől szenvedő kis-ázsiai gyülekezetek panasza. Erre a kérdésre csak a hét trombitáról szóló látomás adja meg a választ, de csak részben. A könyv tartalmi csúcspontján megjelenő harmadik angyal ad erre igazán feleletet (14, 9-11), ami a 15, 1. verssel kezdődő hét csapásra mutat előre. Ez teljesedik ki az utolsó ítélet képében. (20, 1-6) Így a jelenések könyvének látomási egységei nem egymástól elszigetelt képsorok, hanem egy történet különböző szempontból látott részei. Ezért Jon Paulien szerint: „A Jelenések könyve legtöbb részének jelentéséhez a kulcs, a szöveg korábbi részével való összefonódása. Ez az elv azért fontos, mert segít elhelyezni és strukturálni a Jelenések könyvének azt a részét, amely a legközvetlenebbül érinti a véget.” (103-104)

A kiasztikus szerkezetű irodalmi alkotások, mondanivalójuk lényegét az alkotás közepén, a tartalmi csúcsponton mondják el. Hol kezdődik a könyv szerkezeti közepe, és hogyan ágyazódik be a Jelenések könyvének egész szerkezetébe? A könyv kulcsa, ahol a könyv eddigi látomásai a tulajdonképpeni mondanivalójával összeérnek, a 11. fejezet 18. verse. Ez a görög szövegben, verses formában található, bizonyára azért, hogy könnyebb legyen megjegyezni. Itt fejeződik be a D-vel jelölt rész és kezdődik el a könyv központi része. Itt is Isten trónusa előtt vagyunk (11, 19) és ott is fejeződik be a látomásnak ez a szakasza. (15, 5) A látomásokban a trónjelenetek az ítélet és a győzelem szimbólumai voltak. Itt, a könyv csúcán, nyilvánvaló lesz a Bárány győzelme. Ugyanakkor ez a vers előrehozott összefoglalásnak is tekinthető, amely a könyv további részében bomlik ki. „*Haragra lobbantak a népek - (11, 18. és a 13-14. fejezet) - de eljött a te haragod - (15-18. fejezet), - hogy megadd a jutalmat szolgálóidnak, a prófétáknak és a szenteknek; és azoknak, akik félik a te nevedet, a kicsiknek és a nagyoknak - (21-22. rész), - hogy elpusztítsd azokat, akik pusztítják a földet.*” (19. rész).

Ez a vers tehát nem csupán a hét trombitáról szóló szakasz tetőpontja, hanem a könyv további tartalmának a foglalata is. A Jelenések könyvének második része ezt a verset bontja ki. A „*haragra lobbantak a népek*” megfelel a sárkánynak az asszony elleni haragja (12, 17), ami a hét csapás drámájában teljeseedik ki. (15, 5 - 16, 21). A halottak ideje a végső ítélet, aminek leírása a 20. fejezetben található. Isten jutalmáról, az új égről és új földről a könyv 21-22. fejezete ír. A 19. fejezet sem marad ki ebből az összefoglalóból, hiszen ez a „*nagy parázna*” ítélete.

Ha ennek a szerkezeti megfigyelésnek nyomán akarjuk megérteni a könyv második felét, akkor megállapíthatjuk, hogy ez az üdvösség történetének célba érkezése. Ennek központi képe az asszony és a sárkány harca. (11, 19 – 15, 4) Nem véletlen, hogy a napba öltözött asszonyt - aki a hold sarlóján áll és a fején tizenkét csillagból álló korona van -, ábrázolják legtöbbször a Jelenések könyvéből. A kép ószövetségi gyökerekkel rendelkező nemzetközi vándormotívum. Az asszony gyermeket szül, ő a Messiás, és az asszony magzatát el akarja nyelni a sárkány „*az ősi kígyó, akit ördögnek és Sátánnak hívnak, aki megtéveszti az egész földkerekséget;*” (12, 9) Kettejük között alakul ki, Krisztus és Sátán között folyik a nagy küzdelem, aminek része Isten népének megpróbáltatása, de a Bárány győz a sárkány felett. A kígyó fejére tapos, és ezzel beteljesedik az, amit Isten az Édenben megígért. (1Móz 3, 16)

A Jelenések 13. fejezete szerint a sárkány előhív egy szörnyet a tengerből és egyet a földből, akik szövetségesei lesznek a Bárány ellenében. A Jelenések könyve a hármas számot előszeretettel használja az istenséggel kapcsolatban. (pl. 1, 4-5) Most az asszony magvának üldözésére, egy három szereplőből álló hamis hármasság szövetkezik, hogy Isten hatalmát bitorolja. Úgy tűnik, hogy a sárkány az Atya Isten hamisítványa, ő a hamis hármasság vezetője, a többiek tőle kapják megbízásukat. (12, 17. 13, 1-2). A tengerből feljövő fenevad nyilvánvalóan Jézusnak, az istenség második személyének a hamisítványa. Ő a sárkány hasonmása, ahogyan Jézus az Atya hasonmása volt. (Jn 14, 9) Ugyanazt a kapcsolatot imitálja a sárkánnyal, mint amilyen kapcsolat van Jézus és az Atya között. Épp olyan hatalommal felruházott lény, mint Jézus volt, akinek minden hatalom adatott mennyen és földön. (Mt. 28, 18) A fenevad a sárkánytól kapta erejét, trónját és nagy hatalmát, (13, 2) Jézus pedig Istentől. Még Jézus három és fél esztendő szolgálata is meghamisítja, hiszen az 1260 nap = 42 hónappal = három és fél évvel. (Jel 13, 5. Dn 7, 8. 25. 11, 36) A hamis hármasság harmadik tagja a földből feljövő fenevad, aki a Szentlélek hamisítványa. Ő éppen úgy vigasztaló akar lenni, mint a megígért Szentlélek. (Jn 14, 16) Ahogyan Jézus munkáját a Szentlélek támogatta, ugyanúgy támogatja a földből feljövő fenevad, a tengerből feljövő fenevad érdekeit. (Jel 13, 14-15) A földből feljövő fenevad még egy hamis pünkösdsöt

is bemutat. „*még tüzet is parancsol le az égből a földre, az emberek szeme láttára;*” (13, 13 – ApCsel 2, 2-4) A hamis hármasságot viszont elárulja munkamódszerük: a hitetés, a hamisítás, a megfélemlítés és az erőszak. (13, 15-17. 17, 6. 18, 20. 24)

Ez a prófétai kép egyik oldala. A hamis báránnyal szemben, 14, 1 -5. versében megjelenik az igaz Bárány. Nem a tengerből jön, nem is a földből, hanem a Sionon áll, vele a szimbolikus 144 ezer és „*a nagy sokaság (...) amelyet megszámolni senki sem tudott, minden nemzetből és törzsből, népből és nyelvből.*” (7, 1-8. – 14, 1) Ezeknek homlokára fel van írva a Bárány és az Atya neve, hogy ne legyenek összekeverhetők a hamis hármasság követőivel. Ezek új éneket énekelnek, amit senki nem tud megtanulni, csak azok, akik „*áron vétettek meg a földről:*” akik Jézus megváltottai. Ezek a választottak nem apokaliptikus feltételeknek tettek eleget, hanem etikailag bizonyultak a Bárány Jézus követőinek.

Itt érünk el ennek a sok megpróbáltatás közepette írott könyvnek a csúcspontjára. Angyal jelenik meg az ég közepén, és üzenetet hirdet. Ez az üzenet az örökkévaló evangélium. Hangsúlyt ad a 14, 6-nak az, hogy az Újszövetség csak itt mondja az evangéliumot öröknek. Ez az evangélium bontakozik ki a három angyal üzenetében, ami istenfélelemre, a leomló Babilon elhagyására, és az Istenhez tartozás hűségjelére hívja fel a figyelmet.

Ha ezt az üzenetet jól értjük, akkor lesz nyitott könyvvé számunkra a Jelenések könyve. Az üzenet boldogmondással fejeződik be, amely azokhoz szól, akik állhatatosak és megtartják Isten parancsait és Jézus hitét. (14, 12-13) Ezt követi Jézus visszajövele és az ítélet képe. (14, 14-20) Isten ítélő haragja a bűntől tisztítja meg a világot. A sárkány, a nagy hitető fegyvere a látszat és a megtévesztés, de akik a Bárány vére által győznek, (12,11) biztosak lehetnek abban, hogy Krisztus bűntörlő vére által ott lehetnek a mennyei üveg tengernél és énekelhetik Mózesnek és a Báránynak énekét. (15, 1-4)

Mit mond a Jelenések könyve a mai olvasónak?

A 21. századi ember egyik legnagyobb problémája a Bibliával kapcsolatban abból adódik, hogy elfeledte a képi gondolkodást. Ennek az oka mélyreható vizsgálatokat igényelne. Itt csupán egy nagyon fontos, régen ismert következményre szeretnék utalni. A verbális, csak szóbeli közlés kísértése abban van, hogy a megismert igazságról filozofálni kezdünk a cselekvés helyett. Ezt tesszük ma a képeinkkel is. Ahelyett, hogy látni tanulnánk belőle és a látottak tanulságát alkalmaznánk, helyette elkezdünk filozofálni azon, hogy a kép mit is jelent és mire, vagy mire vonatkozik. Az egyszerű Bibliaolvasó azt

várja, hogy megmondják neki az igazságot, hogy azt megérthesse, de életével a megismertnek szüntelenül ellene mond. Ha ez az alapállásunk, a Biblia üres okoskodásaink és a vége-hossza nélküli való magyarázkodásaink színtere lesz. Ez a veszély különösen a Jelenések könyvének értelmezése és magyarázása közben kísért.

A 14. század végének fontos teológiai alkotása volt a „Frankfurti névtelen” könyve, amit „Német teológia” néven ismerünk. Magyarul is olvasható ez a munka. (Kairosz Kiadó, 2005. Ford: Isztray Simon) Témánk szempontjából nagyon tanulságos a munka 13. fejezete. Érdeemes idézni még akkor is, ha a középkor végének teológiai gondolkodása egy kicsit más fogalmakkal közelíti meg az üdvösség titkát. „Azt mondja Tauler: „Vannak emberek, akik földi életük során túl korán megválnak a képektől, mielőtt valóban megismernék őket. Ezért ők a valódi igazságot alig, vagy egyáltalán nem képesek megérteni. Mert az ilyen emberek nem hajlandók senkit sem követni és kitartanak önfajosságukban, és repülni akarnak, mielőtt szárnyuk nőtt volna. Egycsapásra a mennybe akarnak jutni, amit még Krisztus sem tett meg, mert a feltámadás után bizony még negyven napig szeretett tanítványaival maradt. Senki sem válhat egy nap alatt tökéletessé! Ehhez először az ember tagadja meg magát és ajánlja minden dolgot készséggel Istennek, adja fel saját akaratát és természetes hajlamait, és teljességgel tisztuljon meg összes hibáitól és bűnétől. Azután alázatosan vegye magára a keresztet és kövesse Krisztust. És vegyen példát Isten áhítatos és tökéletes szolgálóiról és fogadja el az útmutatást, a bölcsességet, a tanácsokat és tanításokat, és ne a saját feje után menjen. Így válhat tartóssá, és juthat jó beteljesedéshez a dolog. És ha az ember ekképpen áttört és átugrott minden időbeli dolgot és teremtményt, a szemlélődő életben elnyeri a tökéletességet.” (46. old)

A Jelenések könyve a nagy küzdelem drámai képe, a bűn és a halál erőitől való szabadulás útja. Legfontosabb üzenete: életünk Krisztus által, Krisztusnak, mint ártatlan Báránynak az érdeméért célba ér biztosan. A szenvedés a tisztulásunk vajúdása. Nem büntetés, hanem a bűn következménye, ami Krisztus által megtisztít minket. Luther szerint a Sátán Isten láncos kutyája, aki odaűzi a szenvedések által az embert Istenhez. A következmények nélküli bünt nem érzékeli az ember. A Jelenések könyve nem kábítószer, nem is fájdalomcsillapító, hanem egy olyan reális diagnózis, amely feltárja a gyógyulás útját. A megöletett Bárány értem is meghalt.

Posztkrisztianus, kereszténység utáni korban élünk. Lassan az egykor keresztény Európában úgy számoljuk az időt, hogy „kereszténység után”. Vannak jól szervezett, jól ideologizált, megfelelő politikai befolyással bíró, múltjukra büszke egyházaink, amelyek tetején burjánzik az apró, egyszemélyes vallásocskák gyomtengere. Csak keresztény, krisztuskövető az a kevés, aki ember tud

maradni az embertelenségben, akiben Krisztus és nem a Sárkány a győzedelmes. Apokaliptikus korban élünk, szoktuk mondogatni, és ez frázis lett. A Jelenések könyvét inkább ijesztgetésnek használjuk, egymást, a másként hívőt szoktuk bántani vele, belemagyarázva saját elméletünket. Pedig nekünk mindnyájunknak meg kell állni Isten ítélőszéke előtt, és számot kell adni cselekedeteinkről. (2Kor 5, 10) Önmagunktól kell megkérdezni, hogy a sárkány vagy a Bárány irányítása alatt élünk? A sárkány vagy a Bárány tulajdonjelét, pecsétjét vesszük-e magunkra?

A Jelenések könyvének mondanivalója az örökkévaló evangélium, Isten kegyelmi üzenete. A kegyelem viszont nem a büntetés elengedése, a bűn következményének az elmaradása, hanem az újrakezdés lehetősége. Ezért az evangélium mindig döntésre hív. Sokan azért tartják az Apokalipszist borzalmas könyvnek, „szent kriminek”, mert nem akarnak dönteni. Az evangéliumnak mindig van következménye az ember életében. Valamiben minden ember hisz, még Jézusban is „hisznek is meg nem is” az emberek, de kevesen vállalják a Krisztusba vetett hitük konzekvenciáit.

A mai világ apokaliptikus zűrzavarának, a fogyasztói társadalom emberének döntésképtelensége az egyik oka. Álmodunk a jóról és tesszük a megszokottat, vagy ahogyan a Frankfurti Névtelen írta, a mennybe röppenő szárnyainkról álmodunk, közben a menny alaptörvényét, a szeretetet megtagadjuk. Ez a könyv, ha megértjük, Isten ébresztő üzenete. Azok lesznek győztesek Sionon, akik *„követik a Bárányt, ahova megy, ezek vétettek meg áron az emberek közül első zsengeül az Istennek és a Báránynak, és szájukban nem találtak hazugság, ezek feddhetetlenek.”* (14, 4-5) Mi is dönthetünk Krisztus mellett. Erre sürget is az idő. A megváltás drámája Krisztus keresztfáján eldőlt, a húsvéti üres sír bizonyítja ezt, de vajon én melyik háromság oldalán állok? Erre a nagyon személyes kérdésre kell válaszolnom ennek a könyvnek a segítségével. Adja Isten, hogy jól válaszoljunk.

TARTALOM

Titkos könyv-e a Jelenések könyve?

Egy könyv a történelemben

Az utolsó tanítvány iratai

Milyen műfaj az apokalipszis?

Történelem a Jelenések könyvében

A felosztás – felfedezés

A Jelenések könyvének címzettjei

Miről is szól a Jelenések könyve?

Mit mond a Jelenések könyve a mai embernek?